

Tasavvufun Teşekkül Döneminde Nîşâbur'dan Mekke'ye Bir Sûfnin Mânevî Seyri: Nasrâbâdî'nin Hayatı ve Tasavvufî Portresi

Halil Bozkurt
MEB, Öğretmen

0009-0000-5469-3592
Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Temel İslam Bilimleri
Doktora Öğrencisi
ROR : 04r0hn449

hllbkrt52@gmail.com

Ordu, Türkiye

Abdulkerim Çelenk

Arş. Gör. Dr.

0000-0003-0573-2801
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Temel İslam
Bilimleri, Tasavvuf Bilim Dalı
ROR : 041jyzp61

abdulkerim.celenk450@
gmail.com

Van, Türkiye

Öz

Tasavvufun bireysel subjektif bir ilim olduğu düşünüldüğünde şahıs bazlı çalışmaların önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Özellikle tasavvufun teşekkül döneminde bazı muhitlerde yine bazı kavramlar çerçevesinde gelişen tasavvuf anlayışlarından söz edilmektedir. Tam da buradan hareketle tasavvufun teşekkül döneminin üzerine söz söylenmesi ve müstakil çalışmaların yapılması gereken merkezlerden biri de Nîşâbur'dur. Bu muhit tasavvufun teşekkülünde genellikle melâmet ve fütüvvetle anılmış; günümüze kadar adları ulaşan ve çevresini etkileyen mühim sûfiler yetiştirmiştir. Bu sûfilerden biri de Ebü'l-Kâsım en-Nasrâbâdî'dir. Onunla ilgili hem tasavvuf literatüründe hem de tarih, ensâb ve buldân kitaplarında bilgilere tesadüf edilmektedir. Nasrâbâdî melâmetiliğin üçüncü tabakasında zikredilmiştir. Öte yandan o hadis, siyer, tarih gibi ilimlerle ilgilenmiş ve özellikle hadis ilminde eser veren talebeler yetiştirmiştir. Çok fazla ilmî seyahatlerde bulunan Nasrâbâdî, dönemin önemli ilim merkezlerine gitmiş ve bu merkezlerdeki ileri gelen ilim erbâbiyla görüşmüştür. Nasrâbâdî tasavvufî olarak kendisinde hem Nîşâbur hem de Bağdat tasavvuf anlayışını birleştirmiştir. Onun tasavvuftaki şeyhi Ebû Bekir eş-Şiblî'dir. Bununla birlikte o Hallâc-ı Mansûr'un etkisinde kalmıştır. Bu etkinin tezâhürü olarak Nasrâbâdî halk tarafından yanlış anlaşılmış, darp edilmiş, hapsedilmiş ve yaşamış olduğu şehri terk etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca onun mânevî terbiyesi altında yetiştirdiği üstadları arasında Cüneydiyye mektebinin önemli simalarının olduğu görülmektedir. Buna ilaveten tasavvufun teşekkülüyle tedvîni arasında köprü bir şahsiyet olan Nasrâbâdî mühim mürîdler yetiştirmiştir. Onun mürîdleri arasında Sülemî ve Ebû Ali ed-Dekkâk vardır. Sülemî'nin eserlerine bakıldığında Nasrâbâdî'nin tarihçi, muhaddis ve müfessir kimliğinin doğrudan etkisi açıkça görülmektedir. Bununla birlikte Nasrâbâdî Dekkâk aracılığıyla Kuşeyrî'ye de dolaylı olarak etki etmiştir. Horasan çevresinde yetişen ve tasavvufa dair eser veren müelliflerin eserlerinde Nasrâbâdî'den fazlaca nakilde bulunulması onun o muhitte

ne denli ehemmiyetli bir sûfî olduğuna işaretler. Tanımladığı tasavvufî kavramlara bakıldığında onun üzerinde hâllerin baskın olduğu görülür. Ayrıca semâya hususi olarak değer vermesi onda klasik bir melâmî eğilimin olmadığını ve şeyhi Şiblî'nin ve Bağdat tasavvuf anlayışının etkisini göstermektedir. Nasrâbâdî'nin tasavvuf anlayışının temelinde Kur'ân ve sünnet vardır. Öte yandan onun tasavvuf tanımında doğduğu şehrin tasavvufî etkisi görülmektedir. Bu yönüyle o tasavvufu tanımlarken aynı zamanda fütüvveti de tanımlamaktadır. Dolayısıyla Nasrâbâdî de keskin bir tasavvuf-fütüvvet ayrımı göze çarpmamakta; hatta bu iki kavramın birbirinin yerine kullanılabilceği izlenimi uyanmaktadır. Nasrâbâdî'nin tasavvuf anlayışında cezbe ve şatiye merkezî konumdadır. Ona göre cezbe sûfiyî mânevî olarak terakkî ettirmeye vesiledir. Bunun yanında onun şatiheleri Baklî'nin *Şerh-i Şatiyyat*'ında müstakil bir başlıkla, Attâr'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ*'sında onun hayatının anlatıldığı bölümde ele alınmıştır. Onun setr-tecellî, sahv-sekr, cem'-tefrika, mahv-isbat gibi hâllerle ilgili tanımlamaları bulunmaktadır. Bununla birlikte onun takvâ, zühd, şükür, zikir, ibadet, havf-recâ, firâset, şevk, tevekkül, rızâ, muhabbet, mârifet gibi makamlarla alakalı tanımlamalarının eserlerde yer alması bu yönüyle tasavvufun kitâbî bir ilim haline gelmesine dolaylı olarak katkıda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler

Tasavvuf, Nîşâbur, Melâmet, Fütüvvet, Nasrâbâdî, Şiblî, Sülemî.

Atıf Bilgisi

Bozkurt, Halil - Çelenk, Abdulkerim. "Tasavvufun Teşekkül Döneminde Nîşâbur'dan Mekke'ye Bir Sûfînin Mânevî Seyri: Nasrâbâdî'nin Hayatı ve Tasavvufî Portresi". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 11/2 (Aralık 2025), 434-465. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2025.11.2.07>

Geliş Tarihi	16.08.2025
Kabul Tarihi	23.10.2025
Yayın Tarihi	31.12.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Yazar Katkı Düzeyleri	Halil Bozkurt (Sorumlu Yazar) %50, Abdulkerim Çelenk %50.
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

From Nîshâpûr to Mecca in the Formative Period of Sufism The Spiritual Journey of a Sufi: The Life and Mystical Portrait of Nasrâbâdî

Halil Bozkurt
MEB, Teacher

 0009-0000-5469-3592

hllbzkr52@gmail.com

Ordu University Institute

Ordu, Türkiye

of Social Sciences Department of Basic

Islamic Sciences PhD Student

ROR : 04r0hn449

Abdulkerim Çelenk

 0000-0003-0573-2801

abdulkerim.celenk450@
gmail.com

Research Assistant, PhD

Van Yüzüncü Yıl University, Faculty

Van, Türkiye

of Theology, Department of Basic

Islamic Sciences, Division of Sufism

ROR : 041jyzp61

Abstract

Considering that Sufism is an individual and subjective discipline, the importance of person-centered studies becomes more apparent. Especially during the formative period of Sufism, certain understandings of Sufism developed within specific milieus and around particular concepts. From this perspective, one of the centers that requires independent research and discourse concerning the formative period of Sufism is Nishapur. This milieu is often associated with malâmat and futuwwa and produced prominent Sufis whose names and influence have endured to the present. One such Sufi is Abû al-Qâsim al-Nasrâbâdî. References to him can be found both in Sufi literature and in works of history, genealogy, and geography. Nasrâbâdî is mentioned among the third generation of the Malâmatî school. Moreover, he was engaged in various sciences such as hadîth, sîra, and history, and trained students who later produced works in hadîth. Having undertaken numerous scholarly journeys, Nasrâbâdî visited the leading intellectual centers of his time and met with distinguished scholars. Spiritually, he synthesized both the Nishapur and Baghdad traditions of Sufism. His spiritual master in Sufism was Abû Bakr al-Shiblî. At the same time, he was influenced by al-Hallâj al-Mansûr; as a result of this influence, Nasrâbâdî was misunderstood by the public, beaten, imprisoned, and eventually forced to leave his city. Among his spiritual mentors were prominent figures of the Junaydiyya school. Furthermore, as a figure who served as a bridge between the formation and the codification of Sufism, Nasrâbâdî trained several important disciples. Among his students were al-Sulamî and Abû 'Alî al-Daqqâq. An examination of al-Sulamî's works reveals the direct influence of Nasrâbâdî's identity as a historian, traditionist, and exegete. Through Daqqâq, Nasrâbâdî also indirectly influenced al-Qushayrî. The numerous citations from Nasrâbâdî found in the works of authors from the Khurâsân region who wrote on Sufism indicate his

great significance within that milieu. An analysis of the mystical concepts he defined shows that ahwâl were predominant in his thought. His particular appreciation for samâ‘ demonstrates that he did not embody a typical Malâmatî tendency but was instead influenced by his master Shiblî and the Baghdad Sufi tradition. The foundations of Nasrâbâdî’s Sufi thought rest upon the Qur’ân and the Sunna. At the same time, the mystical character of his native city is reflected in his definition of Sufism. In this respect, his understanding of Sufism simultaneously implies a definition of futuwwa. Consequently, Nasrâbâdî’s thought does not exhibit a strict distinction between Sufism and futuwwa; rather, he gives the impression that the two concepts can be used interchangeably. In Nasrâbâdî’s conception of Sufism, jadhba and shaṭṭhiyya occupy a central position. According to him, jadhba serves as a means for the Sufi’s spiritual advancement. His shathiyyât were given special attention appearing under a separate heading in Bâqlî’s *Sharḥ al-Shathiyyât* and in the section devoted to him in ‘Attâr’s *Tadhkirat al-Awliyâ’*. He offered distinctive explanations concerning mystical states such as concealment and sitr-tajallî, sobriety and intoxication sahw-sukr, jam‘-tafriqa, mahw-ithbât. Likewise, his definitions regarding spiritual stations such as piety taqwâ, zuhd, shukr, dhikr, ‘ibâda, khawf-rajâ’, firâsa, shawq, tawakkul, ridâ, mahabba, ma‘rifa found place in later works. In this way, Nasrâbâdî contributed indirectly to the transformation of Sufism into a written and systematic science.

Keywords

Sufism, Nishapur, Malâmah, Futuwwa, Nasrâbâdî, Shiblî, Sulamî.

Citation

Bozkurt, Halil - Çelenk, Abdulkerim. “From Nîshâpûr to Mecca in the Formative Period of Sufism The Spiritual Journey of a Sufi: The Life and Mystical Portrait of Nasrâbâdî” *The Journal of Near East University Islamic Research Center* 11/2 (December 2025), 434-465. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2025.11.2.07>

Date of Submission	16.08.2025
Date of Acceptance	23.10.2025
Date of Publication	31.12.2025
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	Ethics Committee Permission is not required for this research. statement must be written. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Article Information	A statement must be made regarding the articles produced from postgraduate theses and symposium proceedings.
Author Contribution Levels	Halil Bozkurt (Corresponding Author) %50, Abdulkerim Çelenk %50.

Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Evliyânın nihâyeti enbiyânın bidâyetine denk gelir.

Nasrâbâdî

Hicrî ilk iki asır genel kabule göre zühd dönemi olarak telakkî edilmektedir.¹ Bu dönemde dünyaya karşı mesafeli bir tutum benimsemiş; Kur'ân ve hadis ekseninde

---

¹ Hasan Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 81.

Medine’de, gözyaşı ve pişmanlık etrafında Kûfe’de, hüznün ve aşk temelli biçimde Basra’da ve tevekkül vurgusuyla Horasan’da belirli sûfiler etrafında zühd ekolleri ortaya çıkmıştır. Hicrî üçüncü asra gelindiğinde ise tasavvufî terbiyenin daha sistemli hale gelerek zühd ekollerinin okullaştığı bir evreye girilmiştir. Bu sürece teşekkül dönemi adı verilmektedir. Teşekkül döneminde de bazı merkezlerde oluşan zühd halkaları farklı muhitlere yayılmış ve zühd döneminin ilkelerinden kopmadan teorik ve kurumsal bir hüviyete bürünmüştür. Yine teşekkül döneminde tasavvuf düşüncesi farklı coğrafyalarda çeşitli odaklar etrafında şekillenmiştir: Bağdat’ta tevhid ve aşk, Nîşâbur’da fütüvvet ve melâmet, Mısır’da mârifet ve muhabbet, Şam’da ise açlık ve gece ibadeti tasavvufî tecrübenin merkezinde yer almıştır.² Özellikle Horasan ekolünün devamı niteliğinde zikredilen Nîşâbur mektebi birçok önemli sûfinin yetişmesine zemin hazırlamıştır.³ Bu sûfilerden birisi de hem Bağdat hem de Nîşâbur tasavvuf anlayışını kendisinde toplayan Ebu’l-Kâsım en-Nasrâbâdî (ö. 367/978)’dir. Ülkemizde Nasrâbâdî üzerine yapılmış tek çalışma mevcuttur. O da ansiklopedi maddesidir.⁴ Bu madde ilk olması hasebiyle önem arz etmektedir. Fakat mezkûr çalışmada Nasrâbâdî’yle ilgili sınırlı bilgiler yer almaktadır. Bunun dışında ise müstakil herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bundan dolayı bu makaleyle alandaki bir boşluğu doldurmak ve mütevazı bir katkı yapmak amaçlanmaktadır. Böyle bir konunun seçilmesinin nedeni Nasrâbâdî’nin etkilendiği ve mânevî terbiyesi altında yetiştiği üstatları ve etkilediği talebeleridir. Bu itibarla Nasrâbâdî teşekkül ve tasavvufî tedvin arasında köprü bir şahsiyettir. Çalışmanın ileriki aşamalarında bu husus daha ayrıntılı bir şekilde ortaya konulacaktır. Nasrâbâdî’nin doğduğu ve yetiştiği muhitin tasavvufî nabzına kısaca değinmek konunun daha iyi anlaşılmasına zemin hazırlayacaktır.

Nîşâbur, Horasan’ın dört büyük şehirden en önemlisidir.⁵ Nîşâbur, sırasıyla Emevîler (661-750)⁶, Abbâsîler (750-1258)⁷, Tâhirîler (821-873)⁸, Saffârîler (861-1003)⁹, Sâmânîler (819-

² Abdurrezzak Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar* (Bursa: Bursa Akademi, 2017), 25-90; Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 81-108; Ali Bolat vd., *Tasavvuf: Tarih, Doktrin, Tenkit* (Samsun: E Yazı Yayınevi, 2021), 117-122.

³ Nîşâbur’da tasavvufî hayatın yansımalarına dair geniş bilgi için bk. Hicret Karaduman, *Teşekkül Döneminde Nişabur’da Tasavvuf* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2025), 18-67.

⁴ Reşat Öngören, “Nasrâbâdî, İbrâhim b. Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32/417-418.

⁵ Osman Gazi Özgüdenli, “Nîşâbur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 33/149-151.

⁶ Emevîlerin Nîşâbur’daki hakimiyetine dair. bk. İsmail Yiğit, “Emevîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 11/87.

⁷ Abbâsîlerin Nîşâbur’a hangi yıllar arasında hâkim olduğuna dair bk. Hakkı Dursun Yıldız, “Abbâsîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 1/31.

⁸ Abbâsîler’den Tâhirîler’e Nîşâbur’un geçişine dair bk. Hasan Kurt, “Tâhirîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39/403-404.

⁹ Saffârîler’in Nîşâbur’da hangi yıllar arasına hüküm sürdüğüne dair. bk. Erdoğan Merçil,

1005)¹⁰, Gazneliler (963-1186)¹¹ ve Büyük Selçuklu Devletinin kontrolüne girmiştir. Nasrâbâdî'nin yaşamış olduğu yıllarda ise şehir Saffârîlerin kontrolünden çıkmış Sâmânîler'in hâkimiyetine girmiştir. Bu yönüyle şehirde siyasi bir istikrarsızlığın olduğu söylenebilir. Bununla birlikte şehirdeki tasavvufî havanın iki mesele üzerinden cereyan ettiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle melâmet¹² ve fütüvvet¹³, Nîşâbur mektebinin başat unsurudur. Melâmet, genel itibarıyla kınayanların kınamasına aldırış etmemek şeklinde tarif edilmiştir.¹⁴ Nîşâbur'da melâmet denildiğinde akla ilk olarak Hamdûn el-Kassâr (ö. 271/884) gelse de bazı müelliflerin bu isimleri tabakalara ayırdığı görülmektedir. Bu tabakalaşmanın ilk basamağında ise Ebû Hafs el-Haddâd (ö. 260/874), Hamdûn el-Kassâr (ö. 271/884), Ebû Osman el-Hîrî (ö. 298/910) yer almaktadır. İkinci tabaka; Mahfûz b. Mahmûd en-Nîsâburî, Ebû Muhammed el-Mürtâ'îş, Ebû Ali es-Sakafî, Ebû'l-Hüseyyin el-Verrâk, Ebû Abdullah b. Münâzil'den oluşmaktadır. Melâmetîliğin üçüncü ve son tabakasında ise Ebû Bekir en-Nîsâburî (ö. 360/970), Ebû'l-Hüseyyin Ali b. Bündâr (ö. 350/961), Ebû'l-Hasen el-

“Saffârîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35/464-465.

¹⁰ Sâmânîler'in Nîşâbur'daki hükmüne dair. bk. Aydın Usta, “Sâmânîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36/64.

¹¹ Gazneliler'in Nîşâbur'da hangi yıllar arasında hüküm sürdüğüne dair. bk. Erdoğan Merçil, “Gazneliler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 13/480.

¹² Melâmet ilk dönemde kaleme alınan bazı tasavvuf klasiklerinde müstakilen ele alınmıştır. Kendisi de Nîşâburlu olan Hargûşî eseri *Tezhübü'l-Esrâr*'ında melâmetle ilgili bir bölüm açmış ve o bölümde melâmetin özellikleri, şîarları, söz, amel ve sûflerle melâmîler arasındaki farklara değinmiştir bk. Ebû Sa'd Abdülmelik b. Muhammed b. Hargûşî, *Kitâbu Tezhibu'l-Esrâr*, thk. İrfan Gündüz (İstanbul: Dâru Neşri Câmîatü İbn Haldûn, 2022), 1/115-119. Bununla birlikte Sülemî'nin melâmetle ilgili müstakil bir risâlesi bulunmaktadır. Bu risâlesinde Sülemî melâmeti kırk beş maddede ele almaktadır bk. Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, “*Risâletü'l-melâmetiyye*”, el-*Melâmetiyye ve s-sûfiyye ve ehlü'l-fütüvve*, ed. Ebû'l-Alâ el-Affîfî (Beyrut: Menşûrâtü'l-Cemel, 2015), 91-129. Hücûvîrî ise tasavvuf yolunun önde gelenlerinin melâmet yolunu tuttuğunu ifade ederek melâmete müstakil olarak değinen müellifler arasındadır. Bununla birlikte Hücûvîrî Hamdûn el-Kassâr'a da “Kassâriye” adıyla bir fırka nispet etmiştir bk. Ebû Ali Cüllâbî el-Gaznevî el-Hücûvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb* (Kâhire: el-Meclisu'l-Alâ li's-Sekâfe, 2007), 1/259-266. Tarikatlar dönemine gelindiğinde ise melâmeti Hz. Peygamber (s.a.s.)'in ve Hz. Ebûbekir'in makamı şeklinde ele alan İbnü'l-Arabî göze çarpmaktadır bk. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *Futûhât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007), 11/33-41. Yine bu dönemde melâmete dair söz söyleyenlerden biri de Sühreverdî'dir. O kendisinden önceki tasavvufî müktesebâtın aksine bir tutum sergilemiş ve melâmî-sûfî kıyasında sûflerin daha üstün olduğunu ifade etmiştir bk. Ebû Hafs Şehâbeddin Ömer es-Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif* (Kâhire: Mektebetü'l-Allâmiyye, 1939), 53-56.

¹³ Her sûfînin kendi mânevî haline göre fütüvveti tanımladığı görülmektedir. Fütüvvete dair geniş malumat için bk. Süleyman Uludağ, “Fütüvvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 13/259-261.

¹⁴ Abdurrezzak Tek, *Bayrâmî Melâmîliği'ne Dâir Melâmet Risâleleri* (İstanbul: Dergâh Yayıncılık, 2021), 14; Nihat Azamat, “Melâmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/24-25.

Bûşencî (ö. 348/959), Ebü'l-Kâsım en-Nasrâbâdî ve Ebü Amr İsmâil b. Nüceyd (ö. 366/976) bulunmaktadır.¹⁵ Görüleceği üzere Nasrâbâdî de melâmet ekolünün tabakaları içinde kendine yer bulan sûfler arasında zikredilmiştir. Öte yandan melâmî anlayışın sadece Nîşâbur'da değil diğer tasavvufî muhitlerde de neşvü nemâ bulduğunu ifade etmek gerekmektedir. Bu doğrultuda farklı merkezlerde de melâmî eğilim içinde olan sûflerin varlığı göze çarpmaktadır. Bu sûflerin önde gelenlerinden Mısır tasavvufunun öncülerinden Zünnûn el-Mısrî (ö. 245/859), Bağdat tasavvufunun en önemli simalarından Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909), Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922) ve velâyet teorisiyle ünlenen Hakîm et-Tirmizî (ö. 320/932) gibi sûflerin melâmî eğilimde oldukları ifade edilebilir.¹⁶ Çalışmada sırasıyla Nasrâbâdî'nin hem tasavvuf literatüründeki hem de farklı eserlerdeki konumu ele alınacak akabinde ise onun hayatına ve tasavvufî görüşlerine eldeki rivayetlerden hareketle yer verilecektir.

1. Nasrâbâdî'nin Tasavvuf Literatüründeki Yeri

Nasrâbâdî'nin tasavvuf literatüründeki yerine değinmek ve farklı türdeki eserlerden izini sürmek çalışmanın sınırlarını belirlemek adına elzemdir. Bu itibarla sûfî tabakâtında Nasrâbâdî'den ilk bahseden müellifin Sülemî olduğu zikredilebilir. O, Nasrâbâdî'den hırka giymiş bir sûfidir.¹⁷ *Tabakâtu's-Sûfiyye* adlı eser, sûfî tabakâtına dair yazılmış en eski ve ilk eserdir. Dolayısıyla bu eserde bir mürîdin gözünden mürşidini görmek mümkündür. Mezkûr eserde sûfleri beş tabakaya ayıran Sülemî hocası Nasrâbâdî'ye beşinci tabakada Ebü Osman Saîd b. Sellâm el-Mağribî'den (ö. 373/983) sonra Ebü'l-Hasan Ali b. İbrahim el-Husrî'den (ö. 371/981) önce on dördüncü sırada yer vermiştir.¹⁸ Ebü Nuaym'ın *Hilyetü'l-Evliyâ*'da Nîşâbur'da yaşayan farklı sûflerden bahsedip Nasrâbâdî'yle alakalı herhangi bir rivayete değinmemesi dikkat çekicidir. Hargûşî'nin *Tehzîbu'l-Esrâr*'ı sûflerin hayatlarından kesitler sunulmayan bir eserdir. Sîrcânî'nin *Kitâbü'l-Beyâz ve's-Sevâd*'ı ise bazı merkezlerdeki sûflere kısaca değinmektedir. Ancak bu iki eserde de çeşitli tasavvufî meselelerde Nasrâbâdî'den rivayetlerde bulunulmuştur. Nasrâbâdî, Ebü Halef et-Taberî'nin *Selvetü'l-Ârifîn* adlı eserinde de Ebü Osman Mağribî ve Husrî'nin arasında kendine yer bulmuştur.¹⁹ Kuşeyrî *Risâle*'sinin ilk bölümünü sûflerin önde gelenlerinin hayatlarına ayırmıştır. Bu bölümde Nasrâbâdî tıpkı Sülemî'nin tabakâtında olduğu gibi Ebü Osman Mağribî'den sonra

¹⁵ Ebü'l Âlâ Afîfî, *el-Melâmetiyye ve's-Sûfiyye ve ehlü'l-Fütüvve* (Kâhire: Dâru Hayâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1945), 44; Hatice Çubukcu, “Nîşâbur Ekolüne Mensup Hanım Sûflerde Görülen Fütüvvet ve Melâmet Anlayışı”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 9 (2017), 101-102.

¹⁶ Tek, *Bayrâmî Melâmîliği'ne Dâir Melâmet Risâleleri*, 14.

¹⁷ Süleyman Uludağ, “Sülemî, Muhammed b. Hüseyin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38/53-55.

¹⁸ Ebü Abdurrahmân es-Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, thk. Ahmed Şerbâsî (Kahire: Kitâbu's-Şa'b, 1998), 166-168.

¹⁹ Ebü Halef et-Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn ve Ünsü'l-Müşâtâkin*, haz. Gerhard Böwering-Bilal Orfali (Leiden: E.J. Brill, 2013), 544-545.

Husrî'den önce ele alınmıştır.²⁰ Kuşeyrî'nin hem mürşidi hem de kayınpederi Nişâbur'lu sûfî Ebû Ali ed-Dekkâk (ö. 405/1015)'tir. Dekkâk aynı zamanda Nasrâbâdî'nin mürididir.²¹ Kuşeyrî bu durumu eserinde mürşidinin diliyle şu şekilde dile getirmektedir. “Ebû Ali der ki: Ben tasavvuf yolunu Nasrâbâdî'den, o Şiblî'den, o Cüneyd'den, o Serî'den, o Mâ'rûf'tan, o Dâvûd et-Tâî'den almıştır. Tâî ise tâbîinden birçok kişiyle görüşmüştür.”²² Bu ifade aynı zamanda tasavvuftaki silsile geleneğine önemli bir örnektir. Bununla birlikte Kuşeyrî'nin eserinde Nasrâbâdî'den birçok nakilde bulunması bu silsile perspektifinden bakıldığında anlaşılır bir hal almaktadır. Hücvîrî *Keşfu'l-Mahcûb*'unda Nasrâbâdî'yi tıpkı kendisinden önceki müellifler gibi Ebû Osman ve Husrî'nin arasında müstakil bir başlıkla ele almıştır.²³ Bununla birlikte Farsça yazılan bir diğer eser ise sadece sûfilerin tercüme-i halini ihtivâ eden Herevî'nin *Tabakâtu's-Sûfiyye*'sidir. Bu eserde Herevî, Nasrâbâdî'yi beşinci tabakada Abdullah er-Râzî'den sonra Husrî'den önce müstakil olarak yer vermiştir.²⁴ Herevî'nin tabakâtının Sülemî'nin kaleme aldığı bu türdeki eserin Farsça tercümesi olduğunu ileri sürenler olmuştur. Sadece Nasrâbâdî'nin konumuna bakıldığında bu eserin Sülemî'nin eserinin birebir tercümesi olmadığı açıkça görülmektedir. Şöyle ki; Sülemî Nasrâbâdî'ye Ebû Osman Mağribî'den sonra yer vermiş olmasına rağmen Herevî'nin Nasrâbâdî'yi farklı bir sûfiden sonra konumlandığı görülmektedir. Nasrâbâdî'ye tesadüf edilen bir başka eser ise İbn Hamis el-Mevsilî'nin *Menâkıbü'l-Ebrâr ve Mehâsinü'l-Ahyâr*'ıdır. O eserinde Nasrâbâdî'yi uzunca ele almıştır. Bununla birlikte İbn Hamis'in kendinden önceki tabakât literatüründeki bilgileri derleyerek toplu halde sunduğu gözden kaçmamaktadır.²⁵ Ferîdüddin Attâr *Tezkiretü'l-Evliyâ*'sında Nasrâbâdî'yi Ebû Osman Mağribî'den sonra Ebû'l-Abbas Nihâvendî'den önce eserinin sonlarında konumlandırmış ve onunla ilgili diğer tabakâtlarda yer almayan menkıbelere yer vermiştir.²⁶ Buna ilaveten *Hilye*'nin muhtasarı olarak zikredilen İbnü'l-Cevzî'nin *Sıfâtu's-Safve*'si de Nasrâbâdî'ye yer vermeyen tabakâtlar arasındadır. Müellifin eserinde Nasrâbâdî'yle ilgili başlık açmaması büyük ihtimalle *Hilye*'de yer verilmeyişinden dolayıdır. Zira İbnü'l-Cevzî'nin *el-Muntazâm* adlı eserinde

---

²⁰ Abdülkerîm Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 85-86.

²¹ Recep Uslu, “Dekkâk Ebû Ali”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 9/112; Süleyman Uludağ, “Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/473-475; Necdet Tosun, “Silsile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37/206-207.

²² Kuşeyrî, *Risâle*, 328.

²³ Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 1/371-372.

²⁴ Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, thk. Abdullhay Habîbî (Kâbil: Devleti Kâbil Tab'a Şûd, 1968), 442-446.

²⁵ Hüseyin b. Nasr İbn Hamis, *Menâkıbü'l-Ebrâr ve Mehâsinü'l-Ahyâr*, thk. Muhammed Edib el-Câdir (Abudabi: Zayed Center, 2006), 851-857.

²⁶ Ferîdüddîn Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2017), 927-936.

Nasrâbâdî'nin tercüme-i haliyle alakalı bilgiler aktardığı tespit edilmiştir.²⁷ İbnü'l-Mülakkın *Tabakâtü'l-Evliyâ*'sında Nasrâbâdî'yi İbrâhim es-Seyyâd el-Bağdâdî'den sonra İbrâhim er-Rakkî'den önce ele almıştır.²⁸ Molla Abdurrahman Câmî ise *Nefehâtü'l-Üns*'ünde Nasrâbâdî'ye Ebû Süleyman Havas Mağribî'den sonra Ebû Bekir Râzî Becelî'den önce kısaca değinmiştir.²⁹ Nasrâbâdî'den bahseden bir başka sûfi tabakâtı da Şa'rânî'nin *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*'sıdır. Müellif eserinde daha önceki tabakât mükteşebâtına uygun hareket ederek Nasrâbâdî'ye Ebû Osman Mağribî'den sonra Husrî'den önce yer vermiştir.³⁰ Son olarak Münâvî ise *el-Kevâkübü'd-Dürriyye*'sinde Nasrâbâdî'yi Ebû İshâk es-Sebâî'den sonra İbrâhim el-Acurrî'den önce ele almıştır.³¹

Nasrâbâdî'yle ilgili tabakât literatüründe doyurucu bilgilerin olduğunu söylemek gerekmektedir. Bu durum onun tasavvuf literatüründe ne denli önemli bir konuma sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Öte taraftan mevcut bilgilerin özellikle ilk tabakât eseri olan Sülemî'de aktarılan rivayetlerle tamamen aynı olmasa da ekseriyetle benzeştiği söylenebilir. Bununla birlikte Nasrâbâdî'ye dair tabakât literatüründe üç önemli nokta ortaya çıkmaktadır. Tezâhür eden bu üç nokta tabakâtlardaki Nasrâbâdî'ye ait rivayetlerin farklılığından kaynaklanmaktadır. Birinci husus Sülemî'nin eserinde sadece Nasrâbâdî'nin eleştirilmeyen yönlerini ön plana çıkarmasıdır. Bunun nedenleri arasında müellifin eserini kaleme alırken her sûfi için bu metodu kullanması olarak aktarılabilir. Buna ilaveten Sülemî'nin, şeyhinin hep iyi yönlerini görmüş olması farklı bir yaklaşım olarak adlandırılabilir. İkinci nokta Taberî ve Sîrcânî'nin özellikle Nasrâbâdî'den naklettikleri hâllere dair rivayetlerdir. O muhitte yaşamış müelliflerden ziyade farklı müelliflerden bu tür rivayetlerin aktarılması dikkat çekicidir. Nasrâbâdî'yle ilgili bu literatürdeki son mesele ise şâthiyelerinin sadece Attâr tarafından zikredilmesidir.

2. Tarih, Büldân ve Ensâb Literatüründe Nasrâbâdî

Nasrâbâdî sadece tasavvuf klasikleri veya sûfi tabakâtında kendisinden bahsedilen bir sûfi değildir. Onun hayatıyla ilgili bilgilere farklı türdeki eserlerde de tesadüf etmek mümkündür. Bu yönüyle Nasrâbâdî'nin yaşadığı dönemde tarih kitaplarında vefatına kayıt düşülecek kadar önemli bir konumda olduğu açıkça gözlemlenmektedir. Bu meyanda Nasrâbâdî'yle ilgili en eski bilgiye kendisinden hadis rivayet eden öğrencisi Hâkim en-Nîsâburî'nin (ö. 405/1014) *Târîhu Nîsâbur* adlı eserinde rastlanılmaktadır. Hâkim, İslâmiyet'in başlangıcından kendi zamanına kadar olan Nîsâbur tarihini ve bu şehre gelen,

²⁷ Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, thk. Muhammed Abdülkadir Ahmed Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), 14/256.

²⁸ İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, thk. Nüreddîn Şerîbe (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1994), 26-28.

²⁹ Abdurrahman Câmî, *Nefehâtü'l-Üns: Evliya Menkıbeleri*, çev. Süleyman Uludağ - Mustafa Kara (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2011), 361.

³⁰ Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Halil el-Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 175-176.

³¹ Abdurraûf Münâvî, *el-Kevâkübü'd-Dürriyye*, thk. Abdulhamîd Salih Himdân (Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezheriyyetü li't-Türâs, 1938), 1/506-508.

burada yetişen âlim ve önemli şahsiyetleri ele aldığı eserinde Nasrâbâdî'ye 1821. sırada, muhaddisler bölümünde “hakikat ehlinin lisânı” şeklinde ele almıştır.³² Nişâbûrî'nin hocasıyla ilgili böyle bir ifade kullanmasının nedeni Nasrâbâdî'nin gönlündeki ilâhî fuyûzâtı açıkça dile getirmekten çekinmeyişi olabilir. Nitekim o bundan dolayı bedel ödemiş bir sûfidir. Buna ilaveten Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), kendi vefat yılından önce Bağdat'a gelen veya burada yaşayan kişilerle ilgili kaleme aldığı *Târîhu Bağdâd*'ında Nasrâbâdî'ye 3221. sırada yer vermiş ve onun çeşitli yerlere yaptığı yolculuklarından, hocalarından, öğrencilerinden ve hadis ilmindeki konumundan bahsetmiştir.³³ Bu meyanda Nasrâbâdî'nin Bağdat'a yolculuk yaptığı anlaşılmaktadır. Öte yandan Sem'ânî (ö. 562/1166), kabilelerin nesebi, meslek, meşrep ve beldelerden bahsettiği en meşhur eseri *el-Ensâb*'ında Nasrâbâdî'yi doğduğu şehirden hareketle ele almış ve hadis hocalarına, gezdiği şehirlere ve öğrencilerine temas etmiştir.³⁴ Bununla birlikte Yâkût el-Hamevî'nin (ö. 626/1229) yer adlarıyla ilgili olarak neşrettiği *Mu'cemü'l-büldân*'ında Nasrâbâdî'den doğduğu yerden hareketle söz edilmiş ve çeşitli muhitlerdeki hadis hocaları zikredilmiştir.³⁵ Sem'ânî'nin *el-Ensâb* adlı eserindeki hatalar düzeltilerek ve daha muhtasar hale getirilerek İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233) tarafından kaleme alınan *el-Lübâb fî tehzîbi'l-Ensâb* adlı eserde ise Nasrâbâdî doğduğu şehirden hareketle zikredilmiş ve yaptığı seyahatlerden, hocalarından ve öğrencilerinden bahsedilmiştir.³⁶ Sıbt İbnü'l-Cevzî (ö. 654/1256) tarafından kaleme alınan *Mir'âtü'z-zamân* adlı şümullü umûmî tarih eserinde de Nasrâbâdî, vefat tarihinden hareketle konumlandırılmış ve onun hocalarından, öğrencilerinden, sözlerinden ve çeşitli ilimlerdeki vukûfiyetinden söz edilmiştir.³⁷ Zehebî (ö. 748/1348), *Düvelü'l-İslâm*³⁸ ve *el-İber*³⁹ adlı eserlerinde Nasrâbâdî'nin sadece vefat tarihini aktarmakla yetinmiştir. Bu durum eserlerin yazılış şekliyle kaynaklanmaktadır. Müellif bir başka eseri olan *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*'sında ise onun hayatına müstakil başlık açmış, bu başlık altında hocalarına, öğrencilerine ve talebelerinin onun hakkındaki görüşlerine yer vermiştir.⁴⁰ Safedî (ö.

³² Hâkim en-Nisâburî, *Târîhu Nisâbur*, ed. Shafi'i Kadkani (Tahran: Ağâh Publishers, 1996), 156.

³³ Ebû Bekr Ahmed el-Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-selâm*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 6/169-170.

³⁴ Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, thk. Abdu'r-Rahmân (Hindistan: el-Fârûk'ul-Hadîs, 1977), 13/105.

³⁵ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* (Beyrut: Dâr Sâder, 1977), 5/287.

³⁶ Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerîm İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensâb* (Kahire: Mektebetü'l-Kutsî, 1938), 3/226.

³⁷ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fî târîhi'l-a'yân*, thk. Ammâr Reyhâvî (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2013), 17/505-507.

³⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Zehebî, *Düvelü'l-İslâm*, thk. Hasan İsmâil Merve (Beyrut: Dâru Sâdir, 1999), 1/334.

³⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Zehebî, *el-İber fî haberi men gâber. et-Târîhu'l-evsâf*, thk. Ebû Hâcer M. Saîd b. Besyûnî Zağlûl (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985), 2/125.

⁴⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb Arnaut (Beyrut: Müessesetü'r-

764/1363) ise hicretten kendi yaşadığı döneme kadar ki olayları ve önemli isimleri kaleme aldığı *el-Vâfi bi'l-vefeyât*'ında Nasrâbâdî'ye 196. sırada yer vermiş ve onunla ilgili birtakım rivayetlerde bulunmuştur.⁴¹ Hicretin birinci yılından başlayarak bilgi veren bir diğer eser de Yafî'nin (ö. 768/1367) *Mir'âtü'l-cenân*'ıdır. Müellif bu eserinde vefat yılından hareketle Nasrâbâdî'den bahsetmiş ve onun hayatına değinerek birkaç sözünü nakletmiştir.⁴² İbn Kesîr (ö. 774/1373) ise *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'sinde Nasrâbâdî'nin Hallâc'la ilgili tek rivayetini aktarmıştır.⁴³ Takıyüddin Fâsî (ö. 832/1429), Mekke'nin tarihi, burada yaşayan veya buraya yerleşen âlimlere yer verdiği *el-'İkdü's-semîn* adlı eserinde Nasrâbâdî'yi 716. sırada ele almış ve onun hayatıyla ilgili bilgiler aktarmıştır.⁴⁴ Nasrâbâdî'den vefat tarihinden hareketle bahseden bir başka müellif *en-Nucûmu'z-Zâhira* müellifi İbn Tağriberdî'dir (ö. 874/1470).⁴⁵ Bu literatürde Nasrâbâdî'yle ilgili malumatlara tesadüf edilen son eser ise İbnü'l-İmâd'ın (ö. 1089/1679) vefeyât kitabı *Şezerâtü'z-Zehab*'idir. Müellif eserinde Nasrâbâdî'nin hocalarına ve öğrencilerine değinmiştir.⁴⁶

Görüleceği üzere Nasrâbâdî sadece sûfi şahsiyetiyle ön plana çıkmamaktadır. Onun hadis ilmiyle iştigal etmesi, ilim tahsil etmek için birçok yere seyahati ve yetiştirdiği öğrencileri tasavvuf literatürü dışındaki eserlerde değinilen farklı unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Genellikle rivayet temelli olan bu literatüre dair eserlerde Nasrâbâdî'yle alakalı bilgilerin birbirinin tekrarı şeklinde olduğunu söylemek gerekmektedir. Buna ilaveten Nasrâbâdî'nin muhaddis kimliğinin sûfi şahsiyetine etki ettiği söylenebilir. Nitekim bu durum onun tasavvuf tanımında kendini ortaya koymaktadır.

3. Nasrâbâdî'nin Hayatı, Hocaları ve Talebeleri

Nasrâbâdî'nin hayatıyla ilgili bilgilere hem sûfi tabakâtında hem de diğer literatürde tesadüf edilmektedir. Nasrâbâdî, İran'ın Horasan bölgesinde yer alan dört büyük şehirden biri olan Nîşâbur'un Nasrâbâd mahallesinde dünyaya gelmiştir.⁴⁷ Onun yaşam sürdüğü

Risâle, 1996), 16/263-267.

⁴¹ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed Arnaûd (Beyrut: Dâru'l-İhyâu't-Turâsu'l-Arabî, 2000), 6/77-78.

⁴² Yâfî, *Mir'âtü'l-cenân ve 'ibretü'l-yakzân fi ma'rifeti havâdisi'z-zamân*, thk. Halil el-Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 2/291.

⁴³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhîn et-Türkî (Riyad: Dâru Hicr, 1998), 14/819-820.

⁴⁴ Takıyüddin Fâsî, *el-'İkdü's-semîn fi târihi'l-beledi'l-emîn*, thk. Muhammed Abdulkâdir Ahmed Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 3/149-151.

⁴⁵ Yûsuf b. Tağriberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhira fi Mulûk Mısır ve'l-Kahire* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1932), 4/129.

⁴⁶ Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zehab*, thk. Abdu'l-Kadîr Arnaûd (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1989), 4/356-358.

⁴⁷ Kuşeyrî, *Risâle*, 85; Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn*, 544; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 16/263.

yıllar tasavvufun teşekkül dönemine denk gelmektedir. Kendisiyle ilgili bilgi veren kaynaklarda adının tamamı Ebu'l Kâsım İbrahim b. Muhammed b. Mahmaveyh şeklinde kaydedilmiştir.⁴⁸ Bir istisna olarak adı sadece *Mu'cemü'l-Büldân*'da "Muhammed b. Ahmed b. Abdullah Şahmerd Ebu'l Hasan Nasrâbâdî" olarak rivayet edilmiştir.⁴⁹ Bu eserde aktarılan hadis dinlediği hocalarıyla alakalı bilgiler Nasrâbâdî'yle uyuşmaktadır. Bundan dolayı ismin o muhitte yaşamış farklı bir kişiyle karıştırıldığı görüşü ağırlık kazanmaktadır. Bununla birlikte o, doğduğu yere binaen hem Nîşâburî hem de Nasrâbâdî nisbesiyle anılmıştır.⁵⁰ *Nefehât*'ta oğlunun adı İsmail olarak kaydedilmiştir.⁵¹ Nasrâbâdî'nin sadece tasavvufta değil tarih, siyer, hadis, fıkıh gibi farklı ilimlerle de iştigal ettiği, bu ilimlerde de çevresini etkileyecek kadar derin vukûfiyet sahibi olduğu bilinmektedir.⁵² Onun fıkıhta ehl-i reyden olduğu ifade edilmiştir.⁵³ Aynı zamanda o, Irak, Şam, Mısır, Hicaz gibi yerlere ilmî seyahatler yapmış ve birçok önemli zâtın rahle-i tedrisinden geçmiştir.⁵⁴ Bu seyahatler onun yaklaşık yirmi yıldan fazla Nîşâbur'dan uzak kalmasına yol açmıştır.⁵⁵ Sülemî, hac yolculuğu sırasında Nasrâbâdî'ye refakat ettiğini⁵⁶, onun yanında sürekli kâğıt ve hokka taşıdığını, her konakladıkları şehirde o yörenin ileri gelen üstatlarından hadis dinleyip yazıya geçirdiğini, hatta zaman zaman okuma hatalarını düzelterek çevresindekilerin hayranlığını kazandığını ifade etmiştir.⁵⁷ Sülemî ve Attâr, Nasrâbâdî'nin hadis ilmiyle ilgili bir eserinin olduğunu söylese de⁵⁸ onun günümüze ulaşan herhangi bir eseri bulunmamaktadır. Attâr'ın böyle bir ifade kullanmasının nedeninin Nasrâbâdî'nin hadis kitâbetiyle uğraşmasından ileri geldiği söylenebilir. Nasrâbâdî'nin tasavvuftaki şeyhi Ebû Bekir eş-Şiblî (ö. 334/946)'dir.⁵⁹

⁴⁸ Nîşâburî, *Târîhu Nîşâbur*, 152; Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, 166; Kuşeyrî, *Risâle*, 85; Herevî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, 442; Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn*, 544; Sem'ânî, *el-Ensâb*, 13/105; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 6/77; Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*, 361; Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 175; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 1/506.

⁴⁹ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 5/287.

⁵⁰ Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 6/169; Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 5/287; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 14/256; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, 3/225; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 17/505; Fâsî, *el-İkdü's-semîn*, 3/149; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtu'l-Evliyâ*, 26; Tağriberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhira*, 4/129; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 4/356.

⁵¹ Câmî, *Nefehâtü'l-Üns: Evliya Menkibeleri*, 361.

⁵² Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 175; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 16/264; Zehebî, *el-İber*, 2/125; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 17/505; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 4/357; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 6/77; Tağriberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhira*, 4/129.

⁵³ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 5/287.

⁵⁴ Sem'ânî, *el-Ensâb*, 13/105.

⁵⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 16/264; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 4/358.

⁵⁶ Mustafa b. Muhammed el-Arûsî, *Netâ'icü'l-efkâri'l-kudsîyye fi beyâni me'ânî Şerhi'r-Risâleti'l-Kuşeyriyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007), 2/22.

⁵⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 16/266; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtu'l-Evliyâ*, 28.

⁵⁸ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 927; Fuat Sezgin, *Târîhu't-Turâsi'l-Arabî* (Riyad: İftitâhî'l-Medeniyyeti'l-Câmiyye, 1991), 1/161.

⁵⁹ Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, 166; Kuşeyrî, *Risâle*, 85; Hücûvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 1/371; Taberî, *Selvetü'l-*

Nasrâbâdî'nin mânevî terbiyesi altında yetiştiği üstatları arasında Ebû Ali Rûzbârî (ö. 322/934), Ebû Muhammed el-Mürta'îş (ö. 328/939), Vâsıtî (ö. 320/932)⁶⁰, İbrâhim b. Şeybân (ö. 330/941)⁶¹ ve Ebû Bekir Tâhir Ebherî (ö. 330/941)⁶² yer almaktadır. Nasrâbâdî'nin Rûzbârî'yle Mısır'a seyahati sırasında karşılaştığı ifade edilebilir. Bununla birlikte melâmâtîliğ'in ikinci tabakasında yer alan Mürtâ'îş'le Nasrâbâdî'nin Nîşâbur'da mülâki olması kuvvetle muhtemeldir. Öte yandan tasavvufî olarak Nasrâbâdî'nin Hallâc'tan etkilendiği söylenebilir.⁶³ Nitekim Hallâc'ın tasavvuftaki durumuyla ilgili sûfilere arasında ihtilaf bulunduğu, Şiblî ve Nasrâbâdî'nin Hallâc'ı övdüğü ve büyük zâtlar arasında zikrettiği bilinmektedir.⁶⁴ Buna ilaveten Nasrâbâdî hadis ilmiyle iştiğal etmiş, hadis hâfızı olduğu rivayet edilmiş ve sıkâ râvîler arasında zikredilmiştir.⁶⁵ Nîşâbur'da Ebû Bekir İbn Huzeyme,⁶⁶ Muhammed b. İshâk es-Serrâc,⁶⁷ Ebû Arûbe el-Hüseyn,⁶⁸ Muhammed b. Yahyâ b. Bilal⁶⁹ ve Ebû'l-Kâsım Begavî'den,⁷⁰ Bağdat'ta İbn Sa'id,⁷¹ Câfer Huldî,⁷² Hasan eş-Şarkî'den,⁷³ Şam'da

---

Ârifin, 544; Herevî, *Tabakâtü's-Sûfiyye*, 442; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 927; Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*, 361; Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 175; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, 2/291; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 4/357. Şiblî'nin hayatı, tasavvufî görüşleri, tasavvuf tarihindeki konumu, hocaları ve müridleri hakkında malumat için bk. Rifat Okudan, "Ebû Bekir Şiblî Hayatı, Orijini ve Tasavvuf Tarihindeki Yeri", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 8/19 (2007), 211-234.

⁶⁰ Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*, 361.

⁶¹ Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*, 361; Erhan Yetik, "İbrâhim b. Şeybân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21/352-353.

⁶² Herevî, *Tabakâtü's-Sûfiyye*, 442; Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*, 361.

⁶³ Taberî, *Selvetü'l-Ârifin*, 516; Süleyman Uludağ, "Hallâc-ı Mansûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 15/377-381; Öngören, "Nasrâbâdî, İbrâhim b. Muhammed", 32/417.

⁶⁴ Şiblî de tıpkı Hallâc gibi şâhiyeleriyle meşhur bir sûfidir. Şiblî kendisinin de Hallâc gibi olduğunu ifade etmekte ve kendisinin sırrı gizlediği için kurtulduğunu söylemektedir bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 14/819; Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 154.

⁶⁵ Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 6/169; Fâsî, *el-İkdü's-semîn*, 3/150.

⁶⁶ Sem'ânî, *el-Ensâb*, 13/105; Zehebî, *el-İber*, 2/125; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, 2/291; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 4/357; Fâsî, *el-İkdü's-semîn*, 3/149; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, 3/226; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 6/77.

⁶⁷ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 5/287; Sem'ânî, *el-Ensâb*, 13/105; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 6/77; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, 3/226.

⁶⁸ Sem'ânî, *el-Ensâb*, 13/105.

⁶⁹ Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 6/169.

⁷⁰ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 5/287.

⁷¹ Sem'ânî, *el-Ensâb*, 13/105; Zehebî, *el-İber*, 2/125; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 4/357; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, 2/291; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 6/77.

⁷² Fâsî, *el-İkdü's-semîn*, 3/149.

⁷³ Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 6/169.

Ahmed b. Umeyr b. Cû'sa'dan,⁷⁴ Mısır'da Ahmed el-Assâl⁷⁵ ve Tahavî'den,⁷⁶ Beyrut'ta Mekhûl'den,⁷⁷ Rey'de İbn Ebû Hâtîm'den⁷⁸ ve Dimyat'ta Ebû Muhammed Zekeriyya b. Yahyâ'dan⁷⁹ hadis dinlediği ve rivayet ettiği kaynaklarda aktarılmıştır. Kendisinden hadis rivayet eden talebeleri arasında ise Müstedrek'îyle meşhur olan Hâkim en-Nîsâbûrî,⁸⁰ Ebû Hâzîm el-Abdûyî⁸¹ ve Ebu'l-Alâ Muhammed b. Ali el-Vâsîtî⁸² yer almaktadır. Nasrâbâdî tasavvufî anlamda Nişâbur'a etki etmiş bir sûfîdir. Bu durum tasavvuf klasiklerinde kendini göstermektedir. Zira tasavvuf klasiklerinin çoğunlukla Nişâbur'da yetişmiş sûfîler tarafından kaleme alındığı bilinmektedir. Bu müellifler arasında Hargûşî, Kuşeyrî ve Sülemî yer almaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi Sülemî Nasrâbâdî'nin mürîdidir.⁸³ Sülemî'nin eserlerinde Nasrâbâdî'nin izini görmek mümkündür. Sözgelimi ilk işârî tefsirler arasında zikredilen *Hakâiku't-Tefsîr* adlı eserinde Sülemî birçok yerde Nasrâbâdî'den rivayetler aktarmıştır.⁸⁴ Bununla birlikte Nasrâbâdî'nin hem muhaddis hem de tarihçi kimliğinin de Sülemî'ye etki ettiği söylenebilir. Zira Sülemî'nin ilk sûfî tabakâtı olan *Tabakâtu's-Sûfiyye* adlı eserinde hadisler yer almaktadır. Aynı zamanda bu eser o dönemde şahıslar üzerine yazılmış ilk eser olması hasebiyle tarihî bir araştırma niteliği taşımaktadır. Nasrâbâdî'nin bir diğer önemli mürîdi Kuşeyrî'nin şeyhi Ebû Ali ed-Dekkâk'tır.⁸⁵ Bu itibarla Nasrâbâdî'nin Kuşeyrî'ye dolaylı olarak etki ettiği söylenebilir. Nitekim Kuşeyrî'nin *Risâle*'sinde Nasrâbâdî'den hem Sülemî kanalıyla hem de Dekkâk vasıtasıyla farklı konularda rivayetleri söz konusudur. Nasrâbâdî'den nakilde bulunan talebeleri arasında Muhammed b. Hüseyin⁸⁶,

⁷⁴ Fâsî, *el-İkdü's-semîn*, 3/149; Zehebî, *el-İber*, 2/125; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 4/357; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 6/77.

⁷⁵ Sem'ânî, *el-Ensâb*, 13/105.

⁷⁶ Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 1/506; Fâsî, *el-İkdü's-semîn*, 3/149.

⁷⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 14/256; Fâsî, *el-İkdü's-semîn*, 3/149.

⁷⁸ Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 1/506; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, 3/226; Fâsî, *el-İkdü's-semîn*, 3/149; Raşit Küçük, "İbn Ebû Hâtîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 19/432-434.

⁷⁹ Sem'ânî, *el-Ensâb*, 13/105.

⁸⁰ Sem'ânî, *el-Ensâb*, 13/105; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 1/506; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 6/77; M. Yaşar Kandemir, "Hâkim en-Nîsâbûrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 15/190-193.

⁸¹ Fâsî, *el-İkdü's-semîn*, 3/149; Ali Osman Ateş, "Ebû Hâzîm el-Abdûyî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/157-158.

⁸² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 16/264; Fâsî, *el-İkdü's-semîn*, 3/150.

⁸³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 16/264.

⁸⁴ Nasrâbâdî'nin Sülemî'nin tefsir anlayışındaki etkisine daha sonra değinilecektir. bk. Ebû Abdurrahmân Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, *Hakâiku't-Tefsîr*, thk. Seyyid Umrân (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 1/71, 74, 76.

⁸⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 16/264.

⁸⁶ Kuşeyrî, *Risâle*, 85.

Ebû Sâdik b. Habîb⁸⁷ ve Ebû Nasr Sûfî⁸⁸ yer almaktadır. Yine Nasrâbâdî'nin sohbetlerine iştirak eden bir başka sûfî de Ömer b. Sâlim el-Haddâd en-Nîsâbûrî'dir.⁸⁹ Nasrâbâdî aynı zamanda yaşadığı dönemde birçok önemli zâtlarla karşılaşmıştır. Bu şahsiyetler arasında Ebû Osman Mağribî (ö. 373/983)⁹⁰, Sülemî'nin dedesi İbn Nuceyd (ö. 366/976)⁹¹, Kuşeyrî'nin kelâm ve fıkıh hocası Ebû İshak İsferyânî (ö. 418/1027)⁹² ve Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed el-Ferrâ⁹³ yer almaktadır.

Nasrâbâdî, Hallâc'ın ruhla ilgili görüşü gibi bazı görüşlerinden dolayı halk tarafından yanlış anlaşılmış ve bundan dolayı Basra'dan Mekke'ye gitmek zorunda kalmıştır.⁹⁴ Sülemî ve Safedî onun bu görüşünden dolayı darp edildiğini ve hapsedildiğini ifade etmiştir.⁹⁵ Öte yandan Nasrâbâdî'nin sık sık haccettiği, hatta 40'tan fazla hacca gittiği rivayetler arasındadır.⁹⁶ Nitekim o ömrünün sonlarında hicrî 365-367 yılların arasında Mekke'de iki

⁸⁷ Kuşeyrî, *Risâle*, 323.

⁸⁸ Kuşeyrî, *Risâle*, 324.

⁸⁹ Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 119.

⁹⁰ Herevî, *Tabakâtu's-Süfîyye*, 443. Ebû Osman Mağribî ve Nasrâbâdî'nin karşılaşmasıyla ilgili şöyle bir anekdot anlatılmaktadır. Nasrâbâdî'nin Mekke'ye gittiği ve Mağribî'nin onu karşıladığı esnada şaka yollu: "Mekke senin yerin değil" dediği, Nasrâbâdî'nin de ona "Mekke senin yerin değil" diyerek mukabelede bulunduğu ifade edilmektedir. Bundan sonra ise Ebû Osman'ın bir iş dolayısıyla Nîşâbur'a gittiği ve orada vefat ettiği rivayet edilmiştir. Nasrâbâdî ise Mekke'de vefat etmiştir bk. Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 935; Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*, 361.

⁹¹ Semâyla ilgili bir konuda Nasrâbâdî'yle muhabbet ettiği rivayet edilmektedir bk. Hargûşî, *Tehzîbu'l-Esrâr*, 2/489; Taberî, *Selvetü'l-Ârifin*, 284. Öte yandan İbn Nuceyd'in: "Nasrâbâdî'yi tanıdığımдан beri onda herhangi bir câhliye emaresi görmedim." dediği nakledilmiştir bk. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 16/264.

⁹² Kuşeyrî hocası İsferyânî'den şöyle bir rivayet aktarmıştır. İsferyânî, Bağdat'tan geldiği zaman ruhun mahluk olduğuyla alakalı Nîşâbur Camiinde dersler verdiğini, Nasrâbâdî'nin de onu uzakta oturarak dinlediğini ve sözlerini Ferrâ'ya: "Şu adamın önünde ben yeniden Müslüman oldum." dediğini ve onu işaret ettiğini söylemiştir bk. Kuşeyrî, *Risâle*, 16.

⁹³ Ferrâ'nın Şiblî'nin mirîdlerinden olduğu ve Nasrâbâdî'yle Nîşâbur Camiinde görüştüğü rivayet edilmiştir bk. Kuşeyrî, *Risâle*, 16.

⁹⁴ Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 26.

⁹⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 16/264; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 6/77.

⁹⁶ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 930.

yıl mücâvir hayatı yaşamış⁹⁷ ve orada 367/978 yılının Zilhicce ayında vefat etmiştir.⁹⁸ Nâsrâbâdî, Fudayl b. İyâz'ın yanına defnedilmiştir.⁹⁹

4. Nasrâbâdî'nin Tasavvuf Anlayışında Öne Çıkan Unsurlar

Nasrâbâdî, kendisinden sitayişle bahsedilen sûfiler arasındadır. Esasında Hücûvîrî'den önce kaleme alınan eserlerde Nasrâbâdî'yle ilgili rivayet temelli sade ve yalın bir dil kullanılmıştır. O, yaşamış olduğu çağda Horasan'ın şeyhi, birçok ilimde otorite sahibi, ilim ve hâl bakımından emsalsiz bir şeyh, işâret ve hakikat önderi şeklinde anılmıştır.¹⁰⁰ Hücûvîrî'nin eserinde ise Nasrâbâdî'ye dair övücü, estetik ifadeler yer almaktadır. Bu meyanda Nasrâbâdî; sûfiye saflarının cengaveri, Nişâbur'da kral Şabûr kadar meşhur olan zât, ahirette erler mertebesinin yüce menzillerine eren kişi, çağının en âlim ve vera' sahibi olanı şeklinde takdim edilmiştir.¹⁰¹ Hücûvîrî'den sonra ise Nasrâbâdî'yle alakalı güzel ifadeler kullanan müellif Attâr'dır. O eserinde Nasrâbâdî'yi; aşk ve mârifet allamesi, şevk ve kerem ummanı, yanıp pişmiş sönmüş alev, hürriyet âleminin kulu, çağın kutbu şeklinde tavsif etmiştir.¹⁰² Esasında Nasrâbâdî'nin tasavvuf anlayışının temelinde Kur'ân ve sünnet yer almaktadır. O tasavvufu; Kitap ve sünnete dört elle sarılmak, hevâ, heves ve bid'atlere tâbî olmamak, şeyhlere hürmet etmek, yaratılanı mâzur görmek, güzel ahlaklı olmak, dostlarla iyi geçinmek, vird ve zikre devam etmek, ruhsat ve te'villere göre hareket etmeyi terk etmek şeklinde tanımlamıştır.¹⁰³ Ona göre tasavvufun özü ciddiyettir. Nitekim tasavvuf yoluna başlangıçta ciddi bir şekilde başlamak gerekmektedir. Zira bu yoldan sapan ancak

⁹⁷ Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn*, 544; Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 6/169; Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*, 361; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, 2/291; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 4/358.

⁹⁸ Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 6/169; Sem'ânî, *el-Ensâb*, 13/105; Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 5/287; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, 3/226; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 17/505; Zehebî, *Düvelü'l-İslâm*, 1/334; Zehebî, *el-İber*, 2/125; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 16/263; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 6/78; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, 2/291; Fâsî, *el-İkdü's-semîn*, 3/150; Tağriberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhira*, 4/129; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 4/358.

⁹⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 16/264; Fâsî, *el-İkdü's-semîn*, 3/150; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 4/358; Tağriberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhira*, 4/129; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtu'l-Evliyâ*, 26.

¹⁰⁰ Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, 166; Herevî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, 442; Kuşeyrî, *Risâle*, 85; Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn*, 544. Hücûvîrî'den sonra kaleme alınan bazı eserlerde de Nasrâbâdî tıpkı Hücûvîrî öncesindeki eserlerde olduğu gibi sade bir dille övülmüştür. Bu durum temel kaynaklardaki rivayetlerin bu eserlerde hiç değiştirilmeden aktarıldığını göstermektedir bk. İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtu'l-Evliyâ*, 26; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, 175; Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*, 361.

¹⁰¹ Hücûvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 1/371.

¹⁰² Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 927.

¹⁰³ Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, 168; Kuşeyrî, *Risâle*, 86; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 933; Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, 176; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtu'l-Evliyâ*, 27; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 4/357; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, 2/291; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 1/508; Arûsî, *Netâ'icü'l-efkâr*, 2/24; Süleyman Uludağ, "Asl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 3/474.

bidayetteki bozulmadan dolayı yolunu kaybetmektedir. Başlangıçtaki bozulma nihayete de etki eder.¹⁰⁴ Bu minvalde Nasrâbâdî'nin kendisine yöneltilen kadınlarla birlikte oturmanın bazı kimselere zarar vermediği noktasındaki soruya “Bedenler bulunduğu sürece emir ve yasaklar geçerlidir. Kişi helal ve haramların muhatabıdır. Şüpheli şeylere ancak harama dalanlar cüret ederler.” cevabı, onun tasavvuf anlayışını açık biçimde ortaya koymaktadır.¹⁰⁵ Nasrâbâdî'nin vermiş olduğu cevapta dolaylı da olsa Rûzbârî'nin izini görmek mümkündür. Nitekim o da “Bana çalgı helaldir. Çünkü ben hâllerdeki değişimin bana tesir etmediği bir mertebeye çıktım.” iddiasında bulunan biri için ne dersin diyerek kendisine sorulan bir soruya “Evet kesinlikle ulaşmıştır ama cehennem dibine.”¹⁰⁶ şeklinde cevap vermiştir. Dolayısıyla her iki sūfînin vermiş olduğu cevaplar birbiriyile paralellik arz etmektedir. Yine Nasrâbâdî'ye göre tasavvuf Hakk'tan gelen bir nurdur ki yine Onun üzerine delâlet eder. O'ndan bir hatırdır ki O'na işâret eder.¹⁰⁷ Dolayısıyla eşya Hakk'tan delillerdir. Zaten O'ndan başka O'na delil yoktur.¹⁰⁸ Nasrâbâdî'nin bu ifadeleri o dönemde adı konulmamış vahdet-i vücûd terennümü şeklinde telakki edilebilir. Öte yandan tasavvufa işâret ilmi adı verilmiştir. Nasrâbâdî'ye göre işâret sūfînin mânevî hâlinin zoraki dışavurumudur. Zira sūfî içindeki hakikatleri sadece işâretlerle ortaya çıkarabilmektedir.¹⁰⁹ Nasrâbâdî'ye göre kul sadece Hakk'a rağbet etmelidir. Kulun rağbeti Allah'a olduğunda onda keşif, masumiyet, velâyet ve mânevî burhanlar tezâhür eder. Bu Hakk'ın kuluna ikramıdır. Fakat kulun rağbeti ve yönelişi kendisine olursa bu durumda ortaya şehvet ve arzu, hata ve nisyan çıkar. Dolayısıyla kul bu iki nispet arasında gidip gelir.¹¹⁰ Kula düşen ihsana değil ihsan sahibine rağbet etmesidir.¹¹¹ Öte yandan kişiye düşen Hakk'a vuslata gayret etmektir. Nitekim Allah, “Çayur”dur. Kendisinden başkasına ulaşma arzusunda olan için tüm yolları kapattığı gibi kendisine ulaşma gayreti içinde olana da kapıları ardına kadar açmaktadır.¹¹² Nasrâbâdî'ye göre zikir zamanla kayıtlanamamış bir ibadettir ve bunun için

¹⁰⁴ Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, 168; Ebu'l-Hasan Ali b. Hasan Sîrcânî, *Kitâbü'l-Beyâz ve's-Sevâd min Hasâisi Hikemi'l-İbâd fî Na'ti'l-Mürîd ve'l-Murâd*, thk. Muhsin Pürmuhtâr (Tahran: Müessesesi-i Pejûheşi-yi Hikmet ve Felsefe-i İrân, 1390/2011), 87.

¹⁰⁵ Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, 168; Kuşeyrî, *Risâle*, 85; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 933; Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 176; Arûsî, *Netâ'icü'l-efkâr*, 2/23.

¹⁰⁶ Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, 123; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988), 10/356; Kuşeyrî, *Risâle*, 72; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 14/536; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 896; Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 152; Arûsî, *Netâ'icü'l-efkâr*, 1/296.

¹⁰⁷ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 934.

¹⁰⁸ Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, 168.

¹⁰⁹ Hargûşî, *Tehzîbu'l-Esrâr*, 2/472; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 934.

¹¹⁰ Hücürî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 1/371; Sîrcânî, *Kitâbü'l-Beyâz ve's-Sevâd*, 152; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 17/505; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 4/357.

¹¹¹ Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*, 361.

¹¹² Taberî, *Selvetü'l-Ârifn*, 156; Kuşeyrî, *Risâle*, 290; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 932; Sibt İbnü'l-Cevzî,

önemlidir. Ayetteki “çokça zikredin” vurgusu bundan dolayıdır. Çünkü “çok zikir” kalbe aittir. Yani kalbin daima ilahî müşâhede hâlinde olması, hiçbir hâlde Allah'ın huzurundan gâfil olmaması anlamına gelmektedir.¹¹³ Zikrin hakikati ise zâkirde; Hakk'tan başka mâsivâyâ dair hiçbir sıfatın kalmamasıdır.¹¹⁴

4.1. Melâmet ve Fütüvvet

Nasrâbâdî'nin tasavvuf anlayışında doğduğu ve ömrünün uzunca bir bölümünü geçirdiği Nişâbur'un etkisini görmek mümkündür. Onun melâmeti benimseyen sûfiler arasında zikredilmesi bunun en açık göstergesidir. Bu minvalde onun tasavvuf anlayışının temelindeki husus yani melâmetteki ana vurgu her zaman kötülüğü emreden nefse karşı mücâhede içinde hareket etmek ve nefse muhâlefet içinde olmaktır.¹¹⁵ Bu meyanda Nasrâbâdî nefsi bir zindan olarak görmüş, zillet altında tutulması gerektiğini ifade etmiş¹¹⁶ ve onun boyunduruğundan kurtulduğunda kişinin rahata kavuşacağını zikretmiştir.¹¹⁷ Öte yandan o, nefsin şeriatın kurallarına göre terbiye edilmesi gerektiğini söylemiştir.¹¹⁸ Bu durum Nasrâbâdî'de Hakk'a vuslat için basitten mürekkebe doğru bir seyirdir. Nitekim nefsin terbiye edenler, kalbin edebine, kalbini terbiye edenler ruhun edebine ulaşabilir. Ruhun edebine ulaşan ise Hakk'a vasil olabilmektedir.¹¹⁹ Bu sayılanlar aynı zamanda letâif olarak isimlendirilmektedirler. Nasrâbâdî'ye göre her bir letâifin azığı farklıdır. Nefsin azığı itminan, kalbin azığı ruhaniyet, sırrın azığı tefekkür, ruhun azığı ise sema'dır.¹²⁰ O'na göre nefis rahat bırakılmamalıdır. Bu onun nefsi terbiye usullerinden biridir. Çünkü rahatlık, sitemle dolu bir kaptır.¹²¹ Bu durum nefsânî tarikatlarda da uygulanan yöntemlerden biridir. Nasrâbâdî'nin silsilesi içinde yer aldığı sûfilere bir göz atıldığında bu silsilenin Hz. Ali'ye kadar uzandığı görülmektedir. Onun melâmet anlayışında yapılan amele bel bağlamamak da yer almaktadır. Zaten ona göre ubûdiyet Hakk müşâhede edildiği için yapılan ibadeti görmemektir.¹²² Zira karşılık beklentisiyle yapılan amelin sevabı da sayılarak verilir. Fakat müşâhede niyetiyle ortaya konulan amelin ise mükâfatı hesapsızca ödenir,

---

Mir'âtü'z-zamân, 17/506.

¹¹³ Sülemî, *Hakâiku't-Tefsîr, 2/148.*

¹¹⁴ Sülemî, *Hakâiku't-Tefsîr, 2/84*; Taberî, *Selvetü'l-Ârifin, 161*; Sîrcânî, *Kitâbü'l-Beyâz ve's-Sevâd, 268.*

¹¹⁵ Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye, 1/507.*

¹¹⁶ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ, 934.*

¹¹⁷ Kuşeyrî, *Risâle, 136*; Taberî, *Selvetü'l-Ârifin, 78*; Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd, 6/170*; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ, 934.*

¹¹⁸ Taberî, *Selvetü'l-Ârifin, 81.*

¹¹⁹ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ, 933.*

¹²⁰ Sîrcânî, *Kitâbü'l-Beyâz ve's-Sevâd, 113*; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân, 17/506*; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye, 1/507.*

¹²¹ Sülemî, *Tabakâtu's-Sâfiyye, 167.*

¹²² Kuşeyrî, *Risâle, 235*; Taberî, *Selvetü'l-Ârifin, 137.*

karşılığı yoktur.¹²³ Öte yandan hatalardan bağışlanma ve affedilme arzusuyla yapılan ameller, karşılık ve mükafat beklenenlerden daha makbuldür.¹²⁴ Nasrâbâdî'nin melâmet anlayışının temelinde istikâmet, belâ ve muvâfakat yer almaktadır. Nitekim başa gelen belâ ve musibetlere karşı istikâmeti muhâfaza etmek, Hakk'ın kulunu kabul edişinin en büyük alametlerindendir.¹²⁵ Buna ilaveten belâ, mânevî terakkî için bir lütf ve Hakk'a kurbiyet vesilesidir.¹²⁶ Dolayısıyla kurbiyete erişen kişi Hakk'ın emrine muvafık hareket eder ve O'na teslim olur.¹²⁷

Nasrâbâdî'nin tasavvuf tanımına bakıldığında aynı zamanda bu tanımın fütüvvet tanımı olduğu görülmektedir. Bu tasavvuf tanımının içinde Kur'ân ve sünnete sarılmak, heva, heves ve bidatlerden el çekmek, şeylere hürmet etmek, insanların hatalarını hoş görmek, dostlarla iyi geçinip hizmette bulunmak, güzel ahlaklı olmak¹²⁸, evrada devam etmek ve ruhsattan ve tevillerden kaçınmak yer almaktadır. Aynı zamanda bu tanım fütüvvetin ilkelerini de içinde barındırmaktadır. Mezkûr tanımda; din, ahlak ve muâmelata dair unsurların yanı sıra, kendisinden önce ortaya konan fütüvvet birikimiyle de bir paralellik söz konusudur. Tasavvuf tanımıyla fütüvvet tanımındaki ortak unsurların sûfi yerine fetânın, fetâ yerine sûfi kavramının kullanımını da daha anlaşılır kılmaktadır.¹²⁹ Dolayısıyla bu tanımdan hareketle Nîşâbur'da tasavvuf ve fütüvvetin iç içe geçtiği ve kullanımların da ortak olduğu söylenebilir. Öte yandan Sülemî'nin *Kitâbü'l-Fütüvve*'sine bir göz atıldığında Nasrâbâdî'nin tasavvuf tanımının etkisi açıkça gözlemlenecektir.¹³⁰ Ayrıca Sülemî'nin bu eserinin fütüvvetle ilgili yazılan ilk eser olması hasebiyle Nasrâbâdî'nin Sülemî üzerinden dolayı bir şekilde "Fütüvvetnâme"¹³¹ geleneğine katkıda bulunduğu ifade edilebilir. Nasrâbâdî'ye göre Ashâb-ı Kehf'in fetâ şeklinde isimlendirilmesi Allah'a koşulsuz şartsız iman etmelerinden kaynaklanmaktadır.¹³² Nasrâbâdî'nin fetâyı Ashâb-ı Kehf'le nitelemesi

¹²³ Sülemî, *Tabakâtu's-Süfiyye*, 167; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 1/507.

¹²⁴ Sülemî, *Tabakâtu's-Süfiyye*, 167; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 932.

¹²⁵ Sîrcânî, *Kitâbü'l-Beyâz ve's-Sevâd*, 245.

¹²⁶ Sîrcânî, *Kitâbü'l-Beyâz ve's-Sevâd*, 96, 168; Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn*, 301, 304.

¹²⁷ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 932.

¹²⁸ Sülemî, *Kütâbü'l-Fütüvve*'sinde Nasrâbâdî'den nakillere yer vermiştir. Bu rivayetlerden biri Sülemî'nin Nasrâbâdî'den rivayet ettiği güzel ahlakla ilgili bir hadistir. Bu hadiste "Enes (r.a.) hasta oldu, dostlarından biri onu sormaya geldi. Enes yardımcısına dedi ki: 'Biri ekmeğe parçası da olsa ihvanımıza ver; zira ben Hz. Peygamber (s.a.s.)'den şunu işittim: "Mekarim-i ahlak (güzel ahlak) cennet ehlinin işlerindedir.". bk. Sülemî, *Kütâbü'l-Fütüvve: Tasavvufta Fütüvvet*, çev. Süleyman Ateş (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977), 26.

¹²⁹ Uludağ, "Fütüvvet", 13/259-261.

¹³⁰ Sülemî, *Kütâbü'l-Fütüvve: Tasavvufta Fütüvvet*, 22-94.

¹³¹ Kuşeyrî, *Risâle*, 261; Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn*, 146; Sîrcânî, *Kitâbü'l-Beyâz ve's-Sevâd*, 182; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 932; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 1/508; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 17/506.

¹³² Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Kitâbü'l-Fütüvve: Fütüvvet Ahlakı*, çev. Sezai Küçük (İstanbul:

fütüvvete dair müstakil başlık açan tasavvuf klasiklerine de doğrudan etki etmiştir. Zira Taberî¹³³, Sîrcânî¹³⁴ ve Kuşeyrî¹³⁵ gibi müelliflerin fütüvveti Ashâb-ı Kehf'le¹³⁶ ilgili ayetle temellendirdikleri görülmektedir. Bununla birlikte Nasrâbâdî'ye göre fütüvvetin ilkelerinden biri de hasetten kaçınmaktır. Çünkü fetâ, Allah'ın verdiği nimetten dolayı kimseye haset etmez; Allah'ın, kendilerini de benzeri bir günaha düşürmesinden korktukları için kimseyi günahından ötürü yermez; Allah'ın, kendileri için takdir ettiği gerek lehlerine gerek aleyhlerine olan hükme razı olurlar.¹³⁷ Fütüvvetle birlikte zikredilen bir başka kavram ise mürüvvettir. Tasavvufta zâhirî olarak yapılan her türlü hayra mürüvvet adı verilmektedir.¹³⁸ Bu kavram Kur'ân'da kelime olarak geçmemekle birlikte "Kolaylığı seç, iyi olanı emret, cahillere aldırma!"¹³⁹ ayetinin mürüvvet kavramına delil teşkil ettiği ifade edilmiştir. Nasrâbâdî'ye göre mürüvvet fütüvvetin bir şubesidir. Bu da dünya ve ahiretten yüz çevirmek, yapılan işi sırf Allah rızası için yapmaktır.¹⁴⁰ Nasrâbâdî'nin bu tanımında melâmî bir neşve de kendini göstermektedir.

4.2. Semâ, Cezbe ve Şathiye

Semâ, tasavvufta lehine ve aleyhine çok söz söylenen bir meseledir. Dolayısıyla semâ üzerinde tam bir ittifakın olmadığı, kişiye göre değişkenlik gösteren tasavvufî bir olgu şeklinde tebârüz etmektedir.¹⁴¹ Tasavvuf klasiklerinde semâya dair müstakil başlık açılmış ve onun usul ve âdâbından bahsedilmiştir.¹⁴² Sûfîlere göre semâ ciddi bir meseledir. Yapmacılıktan uzak olması gerekir. Nasrâbâdî'nin yetişmesinde büyük emeği olan Şiblî'nin ehl-i semâ olduğu ifade edilebilir. Klasik eserlerde bu başlık altında Şiblî'yle ilgili birçok nakle denk gelinmektedir. Bu itibarla Şiblî'nin semâya önem verdiği görüşü ağırlık kazanmaktadır. Nasrâbâdî'nin semâ noktasında Şiblî'den etkilendiği söylenebilir. Şiblî'ye

---

İBER Yayınları, 2023), 68, 76.

¹³³ Taberî, *Selvetü'l-Ârifin*, 143.

¹³⁴ Sîrcânî, *Kitâbü'l-Beyâz ve's-Sevâd*, 182.

¹³⁵ Kuşeyrî, *Risâle*, 260.

¹³⁶ el-Kehf 18/13.

¹³⁷ Sülemî, *Kütübü'l-Fütüvve: Tasavvufta Fütüvvet*, 62.

¹³⁸ Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed Mâverdî, *Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987), 277.

¹³⁹ el-A'râf 7/199.

¹⁴⁰ Taberî, *Selvetü'l-Ârifin*, 143; Kuşeyrî, *Risâle*, 262; Herevî, *Kitâbü'l-Fütüvve: Fütüvvet Ahlakı*, 75; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 934.

¹⁴¹ Semâ'ya dair sûfîlerin toplu olarak görüşlerine ulaşmak ve geniş bilgi için bk. Semih Ceyhan, "Semâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36/455-457.

¹⁴² Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma'*, thk. Abdulhalîm Mahmûd- Abdulbâkî Surûr (Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-Hadîs Bağdat: Mektebetü'l-Müsenne, 1960), 338-372; Hargûşî, *Tehzibu'l-Esrâr*, 2/485-501; Taberî, *Selvetü'l-Ârifin*, 279-292; Sîrcânî, *Kitâbü'l-Beyâz ve's-Sevâd*, 298-317; Kuşeyrî, *Risâle*, 363-377; Hücûvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 2/638-659.

göre semânın dışı fitne içi ise ibrettir. Bundan dolayı tasavvuf yolunda olanlar için ibreti dinlemek helaldir. Aksi halde fitneye davet eder, belâyâ sebep olur.¹⁴³ Normal şartlarda melâmî eğilimde olan sûflerin semâyla mânevî hâlini dışa vurması doğru karşılanmamıştır. Nasrâbâdî'nin semâyâ sıvacı bakması ilk bakışta melâmî eğilime ters gibi görünmektedir. Fakat Nasrâbâdî sadece Nîşâbur'un tasavvufi atmosferini üzerinde taşımamış, silsilesinin Şiblî vasıtasıyla Cüneyd-i Bağdâdî'ye dayanması onun üzerinde Bağdat tasavvufunun bazı izlerini görmemize de zemin hazırlamıştır. Bu itibarla Nasrâbâdî'nin üzerindeki Bağdat tasavvufunun emarelerinden biri de semâdır. Semâyla ilgili bilgi veren eserlerde Bağdat tasavvufunun öncü simalarından nakillerin olması onların Nîşâbur ekolündeki sûfler kadar semâ meselesine katı yaklaşmadığını göstermektedir. Nasrâbâdî'ye göre sûflerin bir araya gelerek içlerinden birinin ilahi okuması, diğerlerinin de onu dinlemeleri gıybet etmelerinden hayırlıdır. İbn Nüceyd ise bu görüşe katılmamış ve semânın yapmacılıktan uzak olması gerektiğini ileri sürerek “Semâ ederken sende olmayan bir şeyi izhâr etmektense otuz sene gıybet etmek daha hayırlıdır.” diyerek mukabelede bulunmuştur.¹⁴⁴ Her iki sûfînin bu konuda anlayamadığı semâyâ yükledikleri anlamdan ileri gelmektedir. Nasrâbâdî'ye göre semâ kişiyi haramdan alıkoymaya vesile iken, İbn Nüceyd'e göre ise riyaya neden olmaktadır. Yine semâ anında sûfînin uyanık ve müteyakkız olması elzemdir. Zira semânın mânevî terakkiye vesile olması için kalbin ilâhî müşahedeye hazır olması gerekmektedir.¹⁴⁵ Nasrâbâdî'nin ruhun gıdası şeklinde tarif ettiği semâ budur.¹⁴⁶ Semâ neticesinde sûfî de birtakım hâller ortaya çıkmaktadır. Bu hâllerden biri vecddir. Nasrâbâdî vecdin bereketinin sûfînin bedeninde ortaya çıktığını ifade etmekte, ruhun vecdinin bereketinin ise sırda kendini gösterdiğini dile getirmektedir.¹⁴⁷ Nasrâbâdî'nin bu ifadesi semâyla vecdin irtibatını ortaya koymaktadır. Semâ bir nidâ vecd ise bu nidaya icâbettir.¹⁴⁸ Vecdin ortaya çıkardığı bir başka hâl ise cezbedir. Nasrâbâdî cezbeyle önem veren sûfler arasındadır. Cezbe, Allah'ın kulunu kendisine çekip yaklaştırması anlamına gelmektedir.¹⁴⁹ Kişinin kemâl yolculuğunda hızlı bir şekilde ilerlemesi Nasrâbâdî'ye göre cezbeyle mümkündür.¹⁵⁰ Bununla birlikte Nasrâbâdî'ye göre kurbîyet ehlinin kalpleri cezbeyle depreşirken, muhiblerinki ise coşup atar.¹⁵¹ Yine ona göre Hakk'ın cezbelelerinden bir cezbe iki dünya halkının amellerinden daha üstündür.¹⁵² Aynı zamanda ona göre cezbe

¹⁴³ Kuşeyrî, *Risâle*, 369.

¹⁴⁴ Hargûşî, *Tehzîbu'l-Esrâr*, 2/489; Kuşeyrî, *Risâle*, 377; Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn*, 284.

¹⁴⁵ Sîrcânî, *Kitâbü'l-Beyâz ve's-Sevâd*, 308.

¹⁴⁶ Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn*, 282; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 934.

¹⁴⁷ Hargûşî, *Tehzîbu'l-Esrâr*, 2/507.

¹⁴⁸ Kuşeyrî, *Risâle*, 372.

¹⁴⁹ Hasan Kâmil Yılmaz, “Cezbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 7/504.

¹⁵⁰ Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 176; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 1/507.

¹⁵¹ Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, 168.

¹⁵² Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, 168; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 4/357.

amellerdeki noksanlıkları terbiye eder ve düzeltir.¹⁵³ Buna ilaveten vecd ve cezbenin nihayetinde ortaya çıkan durumlardan bir diğeri ise şathiyedir. Şathiyeye, muhabbetin galebesiyle sûfînin söylediği, muhtevasında bir iddia bulunan sözlerdir.¹⁵⁴ Hallâc¹⁵⁵ ve Şiblî¹⁵⁶ şathiyeleriyle ünlü sûfîler arasındadır. Şiblî kendisinin de Hallâc gibi olduğunu fakat akıl noksanlığının kendisini kurtardığını, Hallâc'ın ise çok zeki olduğu için idam edildiğini ileri sürmüştür. Yani Şiblî söylediklerinin halk tarafından muteber kabul edilmediğini fakat kıt akıllıktan dolayı normal karşılandığı ifade etmiştir. Nasrâbâdî'nin de mânevî hâlinin tezâhürü olarak şathiyelerine tesadüf edilmektedir. Bu itibarla onun Hallâc ve Şiblî gibi birtakım iddialı sözlerine Baklî'nin *Şerh-i Şathiyât*'ında¹⁵⁷ ve Attâr'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ*'sında¹⁵⁸ tesadüf edilmektedir. Baklî eserinde Nasrâbâdî'nin şathiyelerine müstakil bir başlık açmıştır. Attâr ise Nasrâbâdî'nin tercüme-i halini anlattığı başlık altında şathiyeye vurgusu yapmadan birkaç menkıbeye yer vermiştir. Nasrâbâdî'nin yanlış anlaşıldığı temel mesele, "ruh"un mahiyetiyle ilgilidir. Onun yaşadığı dönemde ruhun mahlûk mu yoksa gayr-ı mahlûk mu olduğu konusunda tartışmaların sürdüğü anlaşılmaktadır. Nasrâbâdî'nin bu tartışmalara doğrudan müdahil olarak bir görüş beyan etmediği, ancak halk arasında ruhun yaratılmamış bir cevher olduğunu söylediği yönünde bir kanaatin oluştuğu rivayet edilmiştir.¹⁵⁹ Bunun üzerine Nasrâbâdî'nin, yalnızca "Ruh Rabbimin emrindedir"¹⁶⁰ ayetini okuyarak meseleyi Kur'ânî sınırlar içinde değerlendirdiği, ancak bu tutumunun halk tarafından cehaletle itham edilmesine yol açtığı aktarılmaktadır. Öte yandan bazı rivayetlerde, Nasrâbâdî'nin ilerleyen yıllarda bu tartışmaya taraf olmama yönündeki tutumundan vazgeçerek ruhun yaratılmış olduğunu kabul ettiği belirtilmektedir.¹⁶¹

4.3. Haller

Sûfîler yaşamış oldukları mânevî hallerin tezâhürünü kavramlar vasıtasıyla ortaya koyarlar. Dolayısıyla sûfînin herhangi bir tasavvufî kavramla ilgili tanımlaması onun o mânevî hâle veya makâma ulaştığını ve bu tecrübeye binaen tanımladığını göstermektedir. Zira sûfîler elde etmedikleri bir hâl veya makâmı ilgili söz söylemeyi uygun görmemişlerdir. Bu minvalde sûfîler, vehbî olarak vasıl oldukları ve şimşek gibi gelip geçici

¹⁵³ Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn*, 544; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 17/506.

¹⁵⁴ Süleyman Uludağ, "Şathiyeye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38/370-371.

¹⁵⁵ Hallâc'ın şathiyelerine Baklî eserinde uzunca bir bölüm açmıştır bk. Ruzbihân Baklî, *Şerh-i Şathiyât*, nşr. Henry Corbin (Tahran: İntişârât-ı Tuhûrî, 1981), 335-454.

¹⁵⁶ Şiblî'nin şathiyelerine ise hem Serrâc'ın *Lüma*'sında hem de Baklî'nin *Şerh-i Şathiyât*'ında tesadüf edilmektedir. bk. Serrâc, *Lüma*, 478-491; Baklî, *Şerh-i Şathiyât*, 234-277.

¹⁵⁷ Baklî, *Şerh-i Şathiyât*, 312-315.

¹⁵⁸ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 927-931.

¹⁵⁹ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 6/77; Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 48.

¹⁶⁰ el-İsrâ 17/85.

¹⁶¹ Kuşeyrî, *Risâle*, 16.

mânevî durumlara hâl adını vermişlerdir. Hâl ve makâm şeklindeki kategorizasyon sadece tasavvufa has bir taksonomi yöntemidir. Diğer İslâmî ilimlerde böyle bir tasnif mevcut değildir. Nasrâbâdî'nin halleri dair tanımlamalarına genellikle Taberî'nin *Selvetü'l-Ârifîn*'inde tesadüf edilmektedir. Onunla ilgili bilgi veren eserlerde hallerle ilgili tanımlamalarının yer almaması dikkat çekicidir. Nasrâbâdî insanın içinde bulunduğu mânevî hâlin kaybedilme nedenini şu şekilde anlatır: “Eğer sen Hakk'ın kudret elindeysen, sana kendisine layık olan şeref ve yakınlığı gösterir. Ama seni tekrar sana döndürürse, sen en aşağı ve en değersiz bir hal içindesin demektir.”¹⁶² Bu itibarla Hakk'ın kulu kabzetmesi ve kendine yaklaştırması Nâsrâbâdî'ye göre şerefli bir durumdur. Bu hal mübtedî sûfilere görülmektedir. Buna ilaveten Nasrâbâdî'nin tanımladığı bir başka tasavvufî hal ise kurbuttur. O'na göre kurb verâset yoluyla değil, Allah'a hakkıyla ve doğru bir şekilde nispet edilerek elde edilir.¹⁶³ Bu minvalde kurb sûfi için doğru bir nispetle elde edilen en güzel mirastır. Kurbiyet için herhangi bir vesileye ihtiyaç yoktur.¹⁶⁴ Halk mahv ve isbat arasındadır. Şayet yaratılmışlar Hakk'ın rubûbiyetine bağlanırlarsa isbat mahallinde olurlar. Fakat su ve toprağa bel bağlarılarsa o vakit mahv mahallinde bulunurlar. Dolayısıyla kulun rubûbiyete bağlanması Hakk'la kâim olduğu anlamına gelmekteyken, toprak ve su ise sembolik olarak Nasrâbâdî'ye göre benlikten sıyrılmayı ve aciziyetin ikrarını ifade etmektedir.¹⁶⁵ Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere Nasrâbâdî meseleleri ehil olmayanlardan gizlemek için tasavvufun sembolik ve işâret dilini kullanmaktadır. Nasrâbâdî'nin tasavvufî halleri tanımlarken kullandığı yöntemlerden biri de örnekleme ve teşbihtir. Bu konunun daha iyi anlaşılmasına yönelik bir metottur. Nasrâbâdî'nin setr-tecellî tanımında bu durumu görmek mümkündür. Şöyle ki o; “İnsan setredilerek ölür, tecellî ile dirilir.” dedikten sonra “Yaratılmışlar, keşif ile setr arasında bulunur. Onlardan kimisi keşfedilir ve bazıları ise örtülür.” ifadesini kullanmış ve bu durumu velâyetini setredenler ve açığa vuranlarla örneklendirmiştir. Bu minvalde ona göre İbrâhim b. Edhem ve Fudayl b. İyâz kendini setretmeyen velîlerdendir.¹⁶⁶ Setr halindeki kişi kendini açığa çıkarandan daha üstündür. Bu aynı zamanda kendi gizleme itibarıyla meseleye melâmî bir yaklaşımdır. Nasrâbâdî'nin şathiyelerine bakıldığında sekr hali yaşayan sûfiler zümresinden olduğu ifade edilebilir. O'na göre sahv halindeki kişi emir ve yasaklardan sorumludur. Fakat sekr halindeki kişi mânevî olarak kendisinde değildir. Bundan dolayı emir ve yasaklar ona uygulanmaz. Bu durum sadece mânevî sekr için geçerlidir. O'na göre sekr şeriatla çelişmeyen bir durumdur. Zira her halin süsü şeriate uygunluktur. Bu yüzden bu haller peygamberler ve asfiyâ için

¹⁶² Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn*, 242.

¹⁶³ Sülemî, *Hakâiku't-Tefsîr*, 1/100.

¹⁶⁴ Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn*, 224.

¹⁶⁵ Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn*, 266.

¹⁶⁶ Sülemî, *Hakâiku't-Tefsîr*, 2/289; Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn*, 264.

bir ziynettir; halk için ise sadece karışıklık ve sapmadır.¹⁶⁷ Bununla birlikte Nasrâbâdî'nin cem'-tefrika¹⁶⁸, fenâ¹⁶⁹ ve tefrîd-tecrîdle¹⁷⁰ ilgili tanımlamaları da vardır.

4.4. Makamlar

Sûfîler, kesbî bir şekilde ibadet, taat ve mücâhedeyle ulaştıkları mânevî duraklara makâm adını vermişlerdir. Makamlar gelip geçici değildir. Mânevî ikâmet yerleridir. Bir makâmın hakkı verildiği müddetçe diğerine geçilebilmektedir. Aynı zamanda haller ve makamlar birbirlerinin mütemmimidir. Her hâl bir makâmın başlangıcı her makâm ise bir hâlin sonucudur.¹⁷¹ Nasrâbâdî'nin tanımladığı makâmlara bakıldığında onun kemâl yolculuğundaki haritası ve portresi çıkarılabilmektedir. O, tanımladığı makâmlarla başka bir deyişle seyrindeki yerlere işaret etmiştir. Bu itibarla Nasrâbâdî'nin tasavvuf anlayışında takvâ önemli bir yer tutmaktadır. Takvâ ona göre Hakk libâsıdır.¹⁷² Aynı zamanda takvâ, kulun kendisini Allah'tan başka her şeyden koruması¹⁷³ bu sayede Hakk'a ulaşmasıdır.¹⁷⁴ Zira takvâyâ sarılan dünyadan ayrılmanın özlemi ile yaşar ve ahireti arzular.¹⁷⁵ Dünyaya karşı garip olarak yaşamak onun lisanında zâhid olmaktır. Nitekim zâhid dünyada gariptir, ârif ise ahirette gariptir.¹⁷⁶ Bu meyanda ârif zahidden üstündür. Çünkü zühd, zâhidlerin akan kanının durdurulmasıyken, âriflerin ise kanlarının akıtılmasıdır. Zâhidde nefisten emareler bulunur. Ârif ise fenâyâ ulaşmıştır.¹⁷⁷ Dünyaya karşı zâhid olan aynı zamanda dünyaya karşı fakirdir. O'na göre fakir kişi kanaat kuşağını kuşanmalı, izzet elbisesini giymelidir.¹⁷⁸ Bu minvalde fakirlik bir nimettir. Fakirlikle hakiki anlamda bütünleşen nefsinı boyunduruk altında tutmuş ve edeplendirmiş olur. Zira zenginlik Hakk'ın sıfatıdır. Bu sıfatla bütünleşen bir daha zenginliği talep etmez. Bu kişinin fakr makamının hakkını vermesi demektir.¹⁷⁹ Mânevî terakkideki bir başka makam ise Nasrâbâdî'ye göre şükürdür. Allah'ın nimetine

---

¹⁶⁷ Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn*, 246.

¹⁶⁸ Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn*, 249.

¹⁶⁹ Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn*, 237, 239.

¹⁷⁰ Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn*, 254; Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 176.

¹⁷¹ Süleyman Uludağ, "Makam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/409-410.

¹⁷² Sülemî, *Hakâiku't-Tefsîr*, 1/225.

¹⁷³ Kuşeyrî, *Risâle*, 142; Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn*, 35; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 933; Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 176.

¹⁷⁴ Sülemî, *Hakâiku't-Tefsîr*, 1/138.

¹⁷⁵ Sülemî, *Hakâiku't-Tefsîr*, 1/196; Kuşeyrî, *Risâle*, 142; Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn*, 36.

¹⁷⁶ Kuşeyrî, *Risâle*, 153; Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn*, 28; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 1/508; Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 176.

¹⁷⁷ Kuşeyrî, *Risâle*, 155.

¹⁷⁸ Sîrcânî, *Kitâbü'l-Beyâz ve's-Sevâd*, 119.

¹⁷⁹ Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn*, 367.

şükredenin nimeti, nimeti verene şükredenin ise muhabbet ve mârifeti ziyadeleşir.¹⁸⁰ Dolayısıyla nimete değil nimeti verene nazar etmek ona göre daha değerlidir. Ekseriyetle havf ve recâ eserlerde birlikte zikredilmiştir. Nasrâbadî bunu üç sacayağı olarak düşünmüş ve murâkabeyi de bu alana eklemiştir. Bir başka ifadeyle Nasrâbadî, havf-recâyı terazinin iki kefesini olarak görmüş ve bu terazinin ortasındaki dengeyi ise murakâbenin sağlayacağını ifade etmiştir. Bu denklemde recâ kişiyi ibadete sevk etmekte, havfta günahın uzaklaştırmaktadır. Kişiyi hakikat mertebesine ulaştıran vasıta ise murâkabedir.¹⁸¹ Nasrâbadî'nin içinde bulunmuş olduğu makamı tanımlarken aynı zamanda muhaddis kimliğini de ortaya koymayı ihmal etmediği görülmektedir. Onun firâset tanımında bunu görmek mümkündür. O'na göre firâset, kalbin gayba Allah'ın nuru ile muttali olmasıdır.¹⁸² O, bu tanıma "Mü'minin ferasetinden sakınınız. Çünkü o Allah'ın nuruyla bakar."¹⁸³ hadisiyle desteklemiştir. Nasrâbadî'nin tanımladığı bir başka makam ise şevktir. Ona göre şevk herkeste bulunabilen bir makamdır. İştiağ ise sadece kendisinde eser ve karar görmeyerek kendinden geçenlerin makamıdır.¹⁸⁴ Nasrâbadî'ye göre tevekkül ve rızâ birlikte değerlendirilmelidir. Çünkü tevekkül rızâyı gerekli kılmaktadır. O'na göre tevekkül ilahi taktirden ileri gelen her şeye râzı olmaktır.¹⁸⁵ Aynı zamanda rızâyı ulaşmak isteyenler, Allah'ın içine rızâsını koyduğu şeye sınıksız sarılmalıdır.¹⁸⁶ Nasrâbadî'nin tasavvuf anlayışında muhabbet önemli bir yere denk düşmektedir. Muhabbet, Hakk'tan başkasına iltifat etmemektir.¹⁸⁷ Yine muhabbet ona göre kişiden kişiye tezâhürü farklı olan bir makamdır. Bazı kişilerin muhabbeti kan dökülmesine mâni olur, bazılarının ise kan döker.¹⁸⁸ Onun muhabbete böyle bir şekilde yaklaşmasının ardında yatan neden, etkisi altında kaldığı Hallâc'ın idam edilmesi olabilir. Zira Hallâc'dan sâdir olan sözler muhabbetin galebesiyle zuhûr eden sözlerdir. Bununla birlikte Nasrâbadî, muhabbet noktasında melâmî bir eğilim içindedir. Nitekim kendisine sorulan "Muhabbetten nasibin yok mu ki seninle ilgili öyle konuşuyorlar?" sorusuna "Doğru söylüyorlar, Ona layık muhabbetten nasibim yok. Fakat muhabbet ehlinin hasreti içindeyim, yanıp kavrulduğum şey budur."¹⁸⁹ şeklindeki verdiği cevap bu durumu ortaya koymaktadır. Onun vermiş olduğu bu cevap aynı zamanda muhabbetin ciddi bir mesele olmasından kaynaklanmaktadır. Muhabbet Hakk'ın

¹⁸⁰ Sîrcânî, *Kitâbü'l-Beyâz ve's-Sevâd*, 264; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 933.

¹⁸¹ Kuşeyrî, *Risâle*, 226; Taberî, *Selvetü'l-Ârifin*, 85; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 934. Hargûşî eserinde bu rivayeti isimsiz olarak nakletmiştir bk. Hargûşî, *Tehzîbu'l-Esrâr*, 1/197.

¹⁸² Taberî, *Selvetü'l-Ârifin*, 311; Sîrcânî, *Kitâbü'l-Beyâz ve's-Sevâd*, 331.

¹⁸³ Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, çev. Abdullah Parlıyan (Konya: Konya Kitapçılık, 2007), "Tefsîru'l-Kur'ân", 16 (No. 3127).

¹⁸⁴ Taberî, *Selvetü'l-Ârifin*, 213; Kuşeyrî, *Risâle*, 358; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 17/506

¹⁸⁵ Sîrcânî, *Kitâbü'l-Beyâz ve's-Sevâd*, 247.

¹⁸⁶ Kuşeyrî, *Risâle*, 229; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 934; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 1/507.

¹⁸⁷ Sülemî, *Hakâiku't-Tefsîr*, 1/107.

¹⁸⁸ Kuşeyrî, *Risâle*, 351; Sîrcânî, *Kitâbü'l-Beyâz ve's-Sevâd*, 279; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 934.

¹⁸⁹ Kuşeyrî, *Risâle*, 352.

karşısında öyle bir makamda bulunmaktır ki kişi bir adım ileri atsa batır, geri atsa perdelenir.¹⁹⁰ Bundan dolayı ona göre kişi muhabbet makamındayken Hakk'ın muhabbetini kaybetme korkusuyla şen şakrak hareket etmemelidir.¹⁹¹ Kişi muhabbet makamına ancak nafilere devam ederek ulaşabilir. Farzlarda devamlılık ise kişiye mârifete kavuşturur. Bu itibarla mârifet sükûnete tabi olarak Hakk'a yakınlık kurmaya denmektedir.¹⁹² İbadetlerin bir zamanı vardır. Bunun nedeni kişinin bu ibadetlere zâhiren hazırlanmasını temin etmek içindir. Fakat mârifet bir zamanla mukayyet kılınmamıştır. Bunun sebebi ise Hakk'ın kulunun hiçbir halde kalbini müşâhede halinden boş bırakmamasını istediğinden dolayıdır.¹⁹³

Sonuç

Nasrâbâdî, tasavvuf klasiklerinde, sûfî tabakâtında ve diğer ensâb, buldân ve tarih kitaplarında kendisine yer bulan teşekkül döneminin önde gelen sûfîlerindedir. Onun hem tasavvuftaki hem de farklı ilimlerdeki otoritesi bunun en önemli nedeni olarak zikredilebilir. Nasrâbâdî o dönemin önemli ilim merkezlerine seyahat etmiş ve o muhitlerin ileri gelen ilmî şahsiyetleriyle görüşmüştür. Nasrâbâdî, Hallâc'tan etkilenmiş ve şatihleriyle ünlü Şiblî'nin müridi olmuştur. Nasrâbâdî'nin eserlerde şatihyelerine yer verilmesi Şiblî'nin etkisini göstermektedir. Onun üzerinde, doğduğu ve yetiştiği tasavvufî muhitin izlerini görmek de mümkündür. Nitekim onun tasavvuf anlayışında melâmî bir neşveden bahsetmek mümkünse de melâmetle çelişen semâ, cezbe ve şatiye gibi tasavvufî durumların kendisinde tezâhür etmesi melâmeti tam manasıyla benimsemediğini göstermektedir. Bu yönüyle o Bağdat tasavvufuna yakın bir görüntü vermiştir. Buna ilaveten, onun tasavvuf anlayışında Nîşâbur tasavvufunun başat unsurlarından biri olan fütüvvet anlayışının izleri de görülmektedir. Bu nedenle, onun düşüncesinde hem doğduğu toprakların tasavvuf geleneğinin etkilerinin hem de şeyhinden intikal eden Bağdat tasavvuf anlayışına ait unsurların birlikte varlık gösterdiği söylenebilir. Öte yandan Nasrâbâdî de keskin bir fütüvvet-tasavvuf ayrımının olmadığı tespitler arasındadır. Hadis ilmiyle ilgilenmesinden dolayı bir eseri olduğu ifade edilse de herhangi bir eserine tesadüf edilmemiştir. Onun en önemli eseri, kitap telif eden öğrencileridir. Nasrâbâdî, tasavvufun teşekkül dönemi ile ilk eserlerin kaleme alındığı tedvin dönemi arasında köprü bir şahsiyettir. Onun en mühim müridi Sülemî'dir. Nasrâbâdî'nin tarihçi kimliği Sülemî'nin tabakâtına ve yine onun işârî yaklaşımları öğrencisinin tefsir anlayışına doğrudan etki etmiştir. Aynı şekilde Nasrâbâdî'nin Dekkâk vasıtasıyla Kuşeyrî'nin üzerinde de dolaylı bir şekilde etkisi görülmektedir. Bununla birlikte Horasan çevresinde yetişen müellif sûfîlerin eserlerinde de Nasrâbâdî'den yapılan nakiller büyük bir yekûn oluşturmaktadır. Eserlerde

---

¹⁹⁰ Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, 168; Sîrcânî, *Kitâbü'l-Beyâz ve's-Sevâd*, 281; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 934; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 1/507; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 17/505.

¹⁹¹ Kuşeyrî, *Risâle*, 352; Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn*, 201.

¹⁹² Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 932.

¹⁹³ Sülemî, *Hakâiku't-Tefsîr*, 1/71.

yer alan onun tanımladığı kavramlara bakıldığında Nasrâbâdî'nin üzerinde tasavvufî hâllerin baskın olduğu sonucuna varılabilir. Buna ilaveten onun, birçok makâmla ilgili de tanımlamalarda bulunduğu görülmektedir. Bu yönüyle Nasrâbâdî'nin hâl ve makâmlara dair mânevî hâlinin tezâhürü olarak yaptığı tanımlamalar tasavvufun kitâbî bir ilim haline gelmesine dolaylı olarak katkı sunmuştur.

Kaynakça | References

- Affî, Ebû'l Âlâ. *el-Melâmetiyye ve's-Sûfiyye ve ehlü'l-Fütüvvve*. Kâhire: Dâru Hayâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1945.
- Arûsî, Mustafa b. Muhammed. *Netâ'icü'l-efkâri'l-ğudsiyye fi beyâni me'ânî Şerhi'r-Risâleti'l-Şuheyriyye*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- Ateş, Ali Osman. "Ebû Hâzîm el-Abdûyî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/157-158. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Attâr, Ferîdüddîn. *Tezkiretü'l-Evliyâ*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2017.
- Azamat, Nihat. "Melâmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/24-25. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed el-Hatîb. *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-selâm*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Baklî, Ruzbihân. *Şerh-i Şathiyyât*. nşr. Henry Corbin. Tahran: İntişârât-ı Tuhûrî, 1981.
- Bolat, Ali. vd. *Tasavvuf: Tarih, Doktrin, Tenkit*. Samsun: E Yazı Yayınevi, 2021.
- Câmî, Abdurrahman. *Nefehâtü'l-Üns: Evliya Menkıbeleri*. çev. Süleyman Uludağ - Mustafa Kara. İstanbul: Pinhan Yayınları, 2011.
- Ceyhan, Semih. "Semâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/455-457. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Çubukcu, Hatice. "Nişâbur Ekolüne Mensup Hanım Sûfilerde Görülen Fütüvvet ve Melâmet Anlayışı". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 9 (2017), 97-116.
- Fâsî, Takîyüddin. *el-İkdü's-semîn fi târihi'l-beledi'l-emîn*. thk. Muhammed Abdülkâdir Ahmed Atâ. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Hamevî, Yâkût. *Mu'cemü'l-Büldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâr Sâder, 1977.
- Hargûşî, Ebû Sa'd Abdülmelik b. Muhammed. *Kitâbu Tehzîbu'l-Esrâr*. thk. İrfan Gündüz. 2 Cilt. İstanbul: Dâru Neşri Câmîatü İbn Haldûn, 2022.
- Herevî, Hâce Abdullah el-Ensârî. *Kitâbü'l-Fütüvvve: Fütüvvet Ahlakı*. çev. Sezai Küçük. İstanbul: İBER Yayınları, 2023.
- Herevî, Hâce Abdullah el-Ensârî. *Tabakâtu's-Sûfiyye*. thk. Abdulhay Habîbî. Kâbil: Devleti Kâbil Tab'a Şûd, 1968.
- Hücvîrî, Ebû Ali Cüllâbî el-Gaznevî. *Keşfu'l-Mahcûb*. 2 Cilt. Kâhire: el-Meclisu'l-Alâ li's-Sekâfe, 2007.
- İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah. *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- İbn Hamîs Hüseyin b. Nasr. *Menâkıbü'l-Ebrâr ve Mehâsinü'l-Ahyâr*. thk. Muhammed Edib el-Câdir. Abudabi: Zayed Center, 2006.
- İbn Keşîr. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhîn et-Türkî. 21 Cilt. Riyad: Dâru Hicr, 1998.
- İbnü'l-Arabî. Muhyiddîn. *Futûhât-ı Mekkiyye*. çev. Ekrem Demirli. 18 Cilt. İstanbul: Litera

- Yayıncılık, 2007.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. *el-Muntazam fi Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*. thk. Muhammed Abdülkadir Ahmed Ata. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- İbnü'l-Cevzî, Sibt. *Mir'âtü'z-zamân fi târîhi'l-a'yân*. thk. Ammâr Reyhâvî. 23 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2013.
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî. *Şezerâtü'z-Zehb*. thk. Abdu'l-Kadîr Arnaût. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1989.
- İbnü'l-Mülakkın. *Tabakâtu'l-Evliyâ*. thk. Nüreddîn Şerîbe. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1994.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerîm. *el-Lübâb fi Tehzîbi'l-Ensâb*. 3 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kutsî, 1938.
- Kandemir, M. Yaşar. "Hâkim en-Nîsâburî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/190-193. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Karaduman, Hicret. *Teşekkül Döneminde Nişabur'da Tasavvuf*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2025.
- Kurt, Hasan. "Tâhirîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/403-404. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Küçük, Raşit. "İbn Ebû Hâtim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/432-434. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed. *Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.
- Merçil, Erdoğan. "Gazneliler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/480-484. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Merçil, Erdoğan. "Saffârîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/464-465. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Münâvî, Abdurraûf. *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*. thk. Abdulhamîd Salih Himdân. 2 Cilt. Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezheriyyetü li't-Türâs, 1938.
- Nîsâburî, Hâkim. *Târîhu Nîsâbur*. ed. Shafi'i Kadkani. Tahran: Agâh Publishers, 1996.
- Okudan, Rifat. "Ebû Bekir Şiblî Hayatı, Orijini ve Tasavvuf Tarihindeki Yeri". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 8/19 (2007), 211-234.
- Öngören, Reşat. "Nasrâbâdî, İbrâhim b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/417-418. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Nişâbur". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/149-151. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Safedî. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed Arnaûd. 29 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İhyâu't-Turâsu'l-Arabî, 2000.
- Sem'ânî, Ebü Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr. *el-Ensâb*. thk. Abdu'r-Rahmân. 13 Cilt. Hindistan: el-Fâruk'ul-Hadîs, 1977.
- Sezgin, Fuat. *Târîhu't-Turâsi'l-Arabî*. 4 Cilt. Riyad: İftitâhi'l-Medeniyyeti'l-Câmiyye, 1991.
- Sîrcânî, Ebu'l-Hasan Ali b. Hasan. *Kitâbü'l-Beyâz ve's-Sevâd min Hasâisi Hikemi'l-İbâd fi Na'ti'l-Mürîd ve'l-Murâd*. thk. Muhsin Pûrmuhtâr. Tahran: Müessesesi-i Pejuheşî-yi Hikmet ve

- Felsefe-i İrân, 2011.
- Sühreverdî, Ebû Hafs Şehâbeddin Ömer. *Avârîfü'l-Maârif. Kâhire: Mektebetü'l-Allâmiyye*, 1939.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin. “*Risâletü'l-melâmetiyye*”: *El-Melâmetiyye ve's-süfiyye ve ehli'l-fütüvve*. ed. Ebû'l-Alâ el-Afîfî. Beyrut: Menşûrâtü'l-Cemel, 2015.
- Sülemî, Ebû Abdurrahmân Muhammed b. Hüseyin. *Hakâiku't-Tefsîr*. thk. Seyyid Umrân. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Sülemî, Ebû Abdurrahmân. *Tabakâtu's-Süfiyye*. thk. Ahmed Şerbâsî. Kahire: Kitâbu's-Şa'b, 1998.
- Sülemî. *Kütübü'l-Fütüvve: Tasavvufta Fütüvvet*. çev. Süleyman Ateş. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977.
- Şa'rânî. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk. Halil el-Mansûr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Taberî, Ebû Halef. *Selvetü'l-Ârifin ve Ünsü'l-Müşâtâkin*. haz. Gerhard Böwering - Bilal Orfali. Leiden: E.J. Brill, 2013.
- Tagrıberdî, Yûsuf b. *en-Nucûmu'z-Zâhira fî Mulûk Mısır ve'l-Kahire*. 16 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1932.
- Tek, Abdurrezzak. *Bayrâmî Melâmîliği'ne Dâir Melâmet Risâleleri*. İstanbul: Dergâh Yayıncılık, 2021.
- Tek, Abdurrezzak. *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*. Bursa: Bursa Akademi, 2017.
- Tirmizî. *Sünen-i Tirmizî*. çev. Abdullah Parlıyan. 3 Cilt. Konya: Konya Kitapçılık, 2007.
- Tosun, Necdet. “Silsile”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/206-207. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Tûsî, Ebû Nasr Serrâc. *el-Lüma'*. thk. Abdulhalîm Mahmûd-Abdulgâkî Surûr. Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-Hadîs Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1960.
- Uludağ, Süleyman. “Asl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/474. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. “Fütüvvet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/259-261. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Uludağ, Süleyman. “Hallâc-ı Mansûr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/377-381. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Uludağ, Süleyman. “Kuşeyrî, Abdulkerrîm b. Hevâzin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/473-475. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Uludağ, Süleyman. “Makam”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/409-410. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Uludağ, Süleyman. “Sülemî, Muhammed b. Hüseyin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/53-55. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Uludağ, Süleyman. “Şathiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/370-371. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Uslu, Recep. “Dekkâk, Ebû Ali”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/112. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Usta, Aydın. “Sâmânîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/64-68. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Yâfî. *Mir'âtü'l-cenân ve 'ibretü'l-yakzân fî ma'rifeti havâdisi'z-zamân*. thk. Halil el-Mansûr. 4 Cilt.

- Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Yetik, Erhan. "İbrâhim b. Şeybân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/352-353. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Yıldız, Hakkı Dursun. "Abbâsîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/31-48. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. "Cezbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/504. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.
- Yiğit, İsmail. "Emevîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/87-104. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn. *Düvelü'l-İslâm*. thk. Hasan İsmâil Merve. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1999.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn. *el-İber fi haberî men gâber. et-Târîhu'l-evsať*. thk. Ebû Hâcer M. Saîd b. Besyûnî Zağlûl. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. thk. Şuayb Arnaut. 23 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996.